

7-6-2018

De overstap naar passend onderwijs

Een onderzoek naar de
voorbereiding op speciaal onderwijs
voor kinderen met autisme en een
ontwikkelingsachterstand op KDC
de Berk

Claudia de Groot

S1081286

Opleiding: Sociaal Pedagogisch Hulpverlening

Docent OM4: Natasja van Lang

Coreferent: Rob Matena

Opdrachtgever: Reinaerde KDC de Berk, Zeist

Contactpersoon: Janneke Verdonk

Samenvatting

Kinderdagcentrum (KDC) de Berk, onderdeel van de overkoepelende organisatie Reinaerde, biedt dagbehandeling aan kinderen van nul tot achttien jaar. Deze kinderen hebben een ontwikkelingsachterstand, meervoudige en/of verstandelijke beperking. Op de Egelgroep van KDC de Berk, waar het merendeel van de kinderen naast een ontwikkelingsachterstand ook ASS hebben, is gebleken dat de begeleiders te weinig handvatten ervaren om de kinderen goed voor te bereiden op het speciaal onderwijs. Dit komt (voornamelijk) omdat de doelgroep sinds twee jaar veranderd is. Er is behoefte aan het vergroten van de kennis omtrent de schoolvoorbereidende didactische en pedagogische programma's gericht op kinderen met een ontwikkelingsachterstand en ASS.

De hoofdvraag luidt:

"Welke (onderdelen uit) programma's die specifiek zijn ontwikkeld voor jonge kinderen met ASS en een ontwikkelingsachterstand kunnen gebruikt worden op de Egelgroep van KDC de Berk om de voorbereiding op speciaal onderwijs bij deze doelgroep te bevorderen?"

De literatuur toont aan dat kinderen met ASS een aantal specifieke kwetsbaarheden hebben, namelijk kwalitatieve tekorten op het gebied van sociale interactie, communicatie en flexibiliteit. Deze tekorten hebben gevolgen voor de ontwikkelingsthema's en bijbehorende ontwikkelingstaken die gelden voor het jonge kind. Het vervullen van een ontwikkelingstaak is noodzakelijk voor een goed verloop van de ontwikkeling. Vanuit ASS, de ontwikkelingsachterstand en eventuele (bijkomende) gedragsproblemen is het belangrijk om zo vroeg mogelijk rekening te houden met hoe je bij een kind de gedragsproblemen kan verminderen en de ontwikkeling kan stimuleren. Hierbij komt de opvoeding thuis, pedagogiek en didactiek aan bod. Later komt in het literatuuronderzoek naar voren dat er geen specifieke didactische methodes en/of programma's bestaan om een kind voor te bereiden op cluster 3 en 4 van het speciaal onderwijs. Dit komt omdat de kinderen zulke verschillende behoeftes hebben dat het differentiëren niet middels één methode te doen is. Tevens zijn een aantal belangrijke algemene en ASS specifieke methodes en programma's toegelicht in het literatuuronderzoek. Voor de Egelgroep is het belangrijk om handvatten uit verschillende methodes en programma's te hebben zodat zij ieder kind zo goed mogelijk kunnen voorbereiden op het speciaal onderwijs.

Aan de hand van het literatuuronderzoek zijn deelvragen geformuleerd. In de praktische uitvoering zijn twaalf semi gestructureerde interviews afgenomen bij vier kinderdagcentra/dagbehandelingsgroep, vier scholen voor speciaal onderwijs en vier medewerkers van KDC de Berk.

Dankzij het literatuuronderzoek en de verkregen resultaten van de respondenten heeft dit tot een beantwoording van de hoofdvraag geleid. De TEACCH methode wordt bij alle respondenten in de groep kinderdagcentra/dagbehandelingsgroep toegepast. Tevens vinden twee speciaal onderwijs scholen deze werkvorm ook passend in de voorbereiding op onderwijs. De methode zal ter ondersteuning en ter aanvulling aan het behandelaanbod toegevoegd worden. De Egelgroep zal aangeraden worden om als hoofdbehandelmethode ABA in groepsverband in te zetten. Omdat ABA bij jonge kinderen met ASS en een ontwikkelingsachterstand een hoge wetenschappelijke evidentie heeft en omdat het uit het onderzoek zeer effectief is gebleken, zal deze methode de beste aansluiting bieden op de schoolvoorbereiding. Daarnaast zal de groep wat betreft de taalontwikkeling, begrijpen en spreken van taal, veel kunnen putten uit het VVE-erkende programma Uk & Puk. Tevens richt het programma zich op sociale interactie, zoals leren je beurt af te wachten en leren om te kijken en luisteren naar elkaar.

Door het beantwoorden van de hoofdvraag zijn een aantal aanbevelingen te doen. Gedurende het onderzoek is echter gebleken dat de behoefte is ontstaan aan meerdere

aanbevelingen buiten het bereik van de originele hoofdvraag. Uit onderzoek is namelijk naar voren gekomen dat een goede voorbereiding op onderwijs veel breder is dan enkel methodes en erkende programma's, zoals het dagprogramma. Tevens is vanuit de begeleiders van de Egelgroep naast passende methodes/programma's ook wensen en behoeften naar voren gekomen, zoals intervisiebijeenkomsten. Deze worden aldus meegenomen in de aanbevelingen die gedaan worden. Dit heeft geleid tot de volgende aanbevelingen:

- Volledig inzetten van de methode ABA in groepsverband op de Egelgroep, zodat kinderen onder andere leren functioneren in een groep;
- Inzetten van de TEACCH methode per individu en dan met name het uitgangspunt van het structureren van taken, middels werkbakken, ter bevordering van de zelfstandigheid;
- Het VVE-erkende programma Uk & Puk aanschaffen en inzetten, onder andere vanwege het verbeteren van de taalontwikkeling op het gebied van taal begrijpen en spreken;
- Overstappen van individuele communicatieborden naar een groepsprogramma om tegemoet te komen aan de schoolse setting;
- Activiteiten van maximaal 15 minuten inzetten in plaats van 30 minuten om tegemoet te komen aan de aandachtspanne van de kinderen;
- Één persoonlijke bak met werkjes voor ieder kind creëren waarbij gebruik gemaakt wordt van de Plancius leerlijnen, Kleuteruniversiteit, internet en eigen kennis;
- Structureel intervisie over het behandelaanbod inzetten naast groepsoverleggen.

Voorwoord

In mijn stagejaar van de opleiding Sociaal Pedagogisch Hulpverlening (SPH) in 2016-2017 heb ik stage gelopen op de Egelgroep van KDC de Berk. Ik heb met veel plezier gewerkt en het was een leerzaam jaar. Gaandeweg het jaar merkte ik dat de begeleiders problemen ondervonden met betrekking tot het schoolvoorbereidend werken met de kinderen met een ontwikkelingsachterstand en autisme. Tijdens groepsoverleggen kwam dit naar voren, maar er gebeurde teveel op de groep om het op te pakken en er iets mee te doen. De begeleiders gaven aan meer handvatten nodig te hebben. Zodoende ben ik op het idee gekomen om door middel van mijn afstudeeronderzoek aanbevelingen te formuleren die de kinderen met een ontwikkelingsachterstand en autisme beter voorbereiden op onderwijs.

Ik wens u veel leesplezier.

Claudia de Groot
Utrecht, 5 juni 2018

Inhoudsopgave

1. Inleiding	6
1.1 Aanleiding	6
1.2 Achtergronden	6
1.3 Probleemanalyse	7
1.4 Doelstelling	8
1.5 Relevantie	9
2. Theoretisch kader	10
2.1 De doelgroep	10
2.1.1 Autisme Spectrum Stoornis bij kinderen	10
2.1.1.1 <i>Autisme zonder verstandelijke beperking</i>	10
2.1.1.2 <i>Autisme met verstandelijke beperking</i>	10
2.1.2 Bijkomende problemen	10
2.1.2.1 <i>Kernproblemen autisme</i>	10
2.1.2.2 <i>Comorbiditeit</i>	11
2.1.3 Achterstand	11
2.1.3.1 <i>Het ontwikkelingsmodel</i>	11
2.1.4 Belangrijk voor opvoeding, pedagogiek en didactiek	13
2.1.4.1 <i>Opvoeding</i>	13
2.1.4.2 <i>Pedagogiek</i>	13
2.1.4.3 <i>Didactiek</i>	13
2.2 Passend onderwijs	14
2.2.1 Wat de doelgroep moet kennen en kunnen	14
2.2.2 Didactische en pedagogische middelen	14
2.2.2.1 <i>Selectie relevant lijkende didactische en pedagogische methodes en programma's voor deze doelgroep</i>	14
2.2.2.2 <i>Bekende en effectieve methodes voor thuis</i>	16
2.3 Competenties begeleiders Egelgroep	16
2.4 Slotbeschouwing	17
3. Methode	18
3.1 Hoofdvraag en deelvragen	18
3.2 Onderzoeksbenadering en -type	18
3.3 Databronnen	18
3.4 Dataverzamelingstechnieken	18
3.5 Procedure	19
3.6 Betrouwbaarheid en validiteit	19
3.7 Data-analyse	19
4. Resultaten	20
4.1 Belangrijk voor deelname aan onderwijs	20
4.2 Wensen en behoeften begeleiders KDC de Berk	20
4.3 Methodes	21
4.3.1 TEACCH	21
4.3.2 ABA	22
4.3.3 PRT	23
4.4 VVE programma's	23
4.4.1 Uk & Puk en Puk & Ko	23
4.4.2 Kleuterplein en Peuterplein	23
4.4.3 Piramide	24
4.5 Dagstructuur en werkmomenten	24
4.6 Mogelijkheden op managementniveau KDC de Berk	25
5. Conclusie	26
5.1 Conclusie deelvraag 1	26
5.2 Conclusie deelvraag 2	27
5.3 Conclusie deelvraag 3	28
5.4 Conclusie deelvraag 4	29

5.5 Beantwoording hoofdvraag	30
6. Discussie	31
6.1 Validiteit	31
6.2 Betrouwbaarheid	31
6.3 Bruikbaarheid en generaliseerbaarheid	32
7. Aanbevelingen	33
7.1 Aanbevelingen haalbaar op korte termijn	33
7.2 Aanbevelingen haalbaar op middellange termijn	34
7.3 Aanbevelingen haalbaar op lange termijn	35
Literatuurlijst	36
Bijlage 1 Topic lijsten	38
Bijlage 2 Operationaliseringsschema	40
Bijlage 3 Interviewvragen	42
Bijlage 4 Overzicht programma's	44

1. Inleiding

1.1 Aanleiding

In gesprek met Janneke Verdonk, begeleider C van de Egelgroep, kwam naar voren dat: *"De doelgroep van de Egelgroep op KDC de Berk is veranderd. Er komen steeds meer kinderen met een hogere intelligentie (IQ rond de 70) met gedragsproblemen, in de vorm van autisme. Dit probleem speelt al zeker anderhalf à twee jaar. Wij zitten met onze handen in het haar en moeten raden wat nodig is voor deze kinderen om uiteindelijk bij passend onderwijs in te stromen"* (J. Verdonk, 12 oktober 2017). Dit probleem is het startpunt geweest van het onderzoek.

Dit onderzoek is uitgevoerd voor Reinaerde kinderdagcentrum (hierna aangeduid als KDC) de Berk, een KDC dat dagbehandeling biedt voor kinderen van nul tot achttien jaar. Hier komen kinderen met een ontwikkelingsachterstand, meervoudige en/of verstandelijke beperking (VB). De Egelgroep is een groep met jonge kinderen die tussen de drie en zeven jaar zijn met een ontwikkelingsachterstand en gedragsproblemen. Sinds een aantal jaar is de doelgroep van de Egelgroep op KDC de Berk veranderd. Eerst kwamen vooral kinderen met een ernstigere verstandelijke beperking waarbij de gemiddelde ontwikkelingsleeftijd anderhalf jaar was. Inmiddels worden meer kinderen aangemeld met een hoger IQ rond de 70 en gedragsproblemen, waarbij de gemiddelde ontwikkelingsleeftijd drie jaar is. Waar eerst meer de focus lag op zorg in het begeleiden van kinderen met een verstandelijke en/of meervoudige beperking, wordt nu meer expertise in GGZ-problematiek en didactische kennis verwacht. Gezien de HBO Sociaal Pedagogisch Hulpverlening (SPH) achtergrond van de begeleiders beschikken zij niet over de didactische kennis die hiervoor nodig is. Deze didactische component omschrijft dat er zorg gedragen wordt voor een krachtige leeromgeving, waarmee het leren bevorderd wordt voor de kinderen (www.wijleren.nl, 12 oktober 2017). Om deze redenen is er behoefte aan handvatten in de vorm van toereikende methodes op zowel pedagogisch als didactisch gebied ter bevordering van de voorbereiding op school voor de kinderen met een ontwikkelingsachterstand en autisme.

1.2 Achtergronden

Bij KDC de Berk zijn de leeftijd, de ontwikkelingsleeftijd en de hulpvraag bepalend voor de groepsindeling. Elke groep sluit aan bij de praktische en sociale vaardigheden van het kind. Communicatie, regelmaat, structuur en intensieve begeleiding zijn hier erg belangrijk. Zo kunnen kinderen zich ontwikkelen op meerdere gebieden. Ieder kind heeft hierbij zijn eigen tempo en ontwikkelt zich naar zijn eigen mogelijkheden (www.reinaerde.nl, 3 oktober 2017). De kinderen komen in aanmerking voor de Egelgroep wanneer zij het perspectief hebben om door te stromen naar onderwijs. Dit is de enige groep waar kinderen doorstromen naar onderwijs, op de andere groepen zitten kinderen met een lagere intelligentie en daar wordt niet schoolvoorbereidend gewerkt. Wanneer kinderen niet het perspectief hebben om door te stromen naar onderwijs wordt gekeken naar een andere passende groep binnen KDC de Berk. Naast de dagbesteding kunnen de kinderen ook naar de buitenschoolse opvang, zaterdagopvang en vakantieopvang op KDC de Berk (www.reinaerde.nl, 3 oktober 2017).

Dit onderzoek richt zich op de Egelgroep waarvan meer dan de helft van de kinderen naast een ontwikkelingsachterstand ook een Autisme Spectrum Stoornis (ASS) hebben. De gemiddelde ontwikkelingsleeftijd van de kinderen van de Egelgroep is drie jaar. De kinderen kunnen maximaal vijf dagen per week (maandag tot en met vrijdag) naar de Egelgroep komen van 9.00 tot 15.30 uur. Motorisch zijn zij allemaal goed ontwikkeld, met name de grove motoriek is bij deze kinderen goed ontwikkeld. De gedragsproblemen zijn voornamelijk het gevolg van de volgende voorkomende (soms comorbide) diagnosen binnen de Egelgroep: ASS, syndroom van Down, taal- spraakstoornis en Attention Deficit Hyperactivity Disorder (ADHD). De problemen die gepaard gaan met deze aandoeningen

komen vooral tot uiting op het KDC, in de omgang met leeftijdsgenootjes en in het functioneren thuis.

De meeste kinderen die terecht komen op de Egelgroep worden aangemeld na observaties en/of onderzoeken door bijvoorbeeld Reinaerde, Altrecht, Youké, Utrecht Universitair Medisch Centrum, Integrale Vroeghulp of medisch kinderdagverblijf (MKD). Daar worden ze getest op IQ en stoornissen. Bij kinderen met een ontwikkelingsachterstand die in de gehandicaptenzorg bij een kinderdagcentrum, zoals de Egelgroep, behandeld worden is een vermoeden van een verstandelijke beperking (IQ onder de 85) (Vereniging Gehandicaptenzorg Nederland, 2009). Gezien het IQ van deze kinderen kunnen ze niet meekomen op regulier onderwijs.

Zes weken nadat het kind op de Egelgroep begonnen is, vindt een ondersteuningsplan bespreking plaats. Dit is een bespreking waarbij een begeleider van de groep, een gedragsdeskundige en ouders aanwezig zijn. Voor dit gesprek is een eerste ondersteuningsplan geschreven waarin de voortgang van het kind beschreven staat en afspraken met ouders worden gemaakt. Aan de hand van de bespreking worden doelen opgesteld waaraan gewerkt gaat worden tot de volgende bespreking. De tweede bespreking is na een half jaar, daarna is dit telkens na één jaar. Zo wordt bij elke ondersteuningsplan bespreking de doelen geëvalueerd, de voortgang besproken en nieuwe doelen geformuleerd of doelen worden meegenomen.

Binnen de groep wordt intensief gewerkt met een zo duidelijk mogelijke dagstructuur door middel van pictogrammen. De groep maakt tijdens het werkmoment met de kinderen gebruik van de 'Kleuteruniversiteit' (www.kleuteruniversiteit.nl, 5 oktober 2017). De Kleuteruniversiteit gebruikt prentenboeken die als rode draad door thema's zoals zomer, herfst, lichaam etc. lopen en er is veel aandacht voor spel. De begeleiders gebruiken deze werkwijze sinds een half jaar op de groep, maar het is geen VVE-erkend (Voor- en Vroegschoolse Educatie) programma. In tegenstelling tot gewone programma's staan VVE-erkende programma's in de databank Effectieve Jeugdinterventies. Tevens is de Kleuteruniversiteit een werkwijze specifiek voor het reguliere onderwijs. Daarnaast maakt de Egelgroep gebruik van de Plancius leerlijnen. Dit zijn leerlijnen met een concrete omschrijving van wat een kind moet kunnen bij een bepaald IQ. De eindniveaus van de Plancius leerlijnen sluiten aan bij de beginniveaus van de leerlijnen ZML speciaal onderwijs (zeer moeilijk lerend) (www.leerlijnen.cedgroep.nl, 15 oktober 2017). Deze leerlijnen worden gebruikt voor het volgen van de ontwikkeling van het kind.

De doorstroom naar speciaal onderwijs is gericht op kinderen met een verstandelijke- en/of lichamelijke beperking (cluster 3) en kinderen met een psychiatrische stoornis en/of gedragsproblemen (cluster 4). Daarnaast bestaan onderwijs-zorgarrangement klassen waar onderwijs en jeugdhulp samen komen. De meeste kinderen die op de Egelgroep gezeten hebben en doorstromen naar passend onderwijs gaan naar cluster 3 of 4 van speciaal onderwijs scholen zoals Meerklank, Berg en Bosch school en Noorderlicht school. Om in te stromen bij speciaal onderwijs moeten ze bepaalde vaardigheden laten zien. De gedragsdeskundige van KDC de Berk en een medewerker van Samenwerkingsverband regio Zuidoost Utrecht (swv ZOUT) zijn betrokken bij de schoolgang van de kinderen. Een medewerker van swv ZOUT komt na aanvraag van de gedragsdeskundige of door een verzoek van ouders het desbetreffende kind op de Egelgroep observeren voor een passende school (J. Verdonk, 12 oktober 2017). In het swv ZOUT werken 32 schoolbesturen en 87 scholen voor primair(speciaal)onderwijs samen. Het samenwerkingsverband geeft een toelaatbaarheidsverklaring af voor onderwijs (www.swvzout.nl, 12 oktober 2017).

1.3 Probleemanalyse

KDC de Berk heeft de indruk dat het schoolvoorbereidend werken over het algemeen niet aansluit bij de kinderen met een ontwikkelingsachterstand en ASS van de Egelgroep.

Hierdoor is de verwachting dat deze kinderen op dit moment niet de juiste ontwikkelingsprongen kunnen maken, waarvoor zij wel de potentie hebben.

Binnen de Egelgroep is geen passend schoolvoorbereidend aanbod meer voor de doelgroep, omdat de Kleuteruniversiteit niet aansluit op de nieuwe doelgroep die ontstaan is. De begeleiders ervaren het probleem bij de Kleuteruniversiteit dat de kinderen van de Egelgroep een ontwikkelingsachterstand hebben en daarnaast vaak gedragsproblemen. Het perspectief van deze kinderen is uitstromen naar speciaal onderwijs. Echter is de Kleuteruniversiteit specifiek voor het reguliere onderwijs. Voor dat de Kleuteruniversiteit geïntroduceerd werd en na de verandering van de doelgroep werden werkjes zelf bedacht en van internet gehaald, zoals schoenen in verschillende formaten op A4 papier waarbij de opdracht is om van groot naar klein (en andersom) aan te wijzen. De begeleiders gebruiken momenteel alleen de opdrachten van de Kleuteruniversiteit en passen ze aan zodat ze meer aansluiten bij de groep, volgens hen. Hierdoor is de Kleuteruniversiteit niet geschikt voor deze groep.

Tevens is vijf jaar geleden onderzoek gedaan naar het toepassen van de ABA (Applied Behavior Analysis) methode binnen Reinaerde. ABA heeft een hoge wetenschappelijke evidentie en is effectief in het stimuleren van de ontwikkeling van kinderen met ASS en/of een ontwikkelingsachterstand (Larsson, 2013). Echter is toen vanuit Reinaerde niet voor ABA gekozen want zij gaan uit van een groepssetting vanwege de zorgindicatie. ABA sluit daardoor niet aan omdat het uitgaat van één-op-één behandelrelatie, waarvoor een andere vorm van zorg bieden centraal staat. Hoewel binnen Reinaerde wel aanverwante methodes worden gebruikt. KDC de Berk maakte gebruik van de methodes TEACCH (Treatment and Education for Autistic Children and Children with Communicative Handicaps) en PRT (Pivotal Response Training). Dit zijn beide aanverwante methodes van ABA, omdat ze gebaseerd zijn op dezelfde volgende gedragsprincipes: zoveel mogelijk succeservaringen op laten doen, vaardigheden in kleine stapjes aanleren, motivatie van het kind gebruiken, gewenst gedrag belonen en voldoende hulp bieden en dit daarna afbouwen (Huskens & Didden, 2015). Echter wordt TEACCH al een aantal jaar niet meer toegepast op de Egelgroep omdat er een tijd is geweest dat de kinderen op de groep een lagere intelligentie en geen perspectief op onderwijs hebben. Vanuit Reinaerde werd een gedragsdeskundige ingezet op KDC de Berk die getraind is voor PRT en behandelde enkele kinderen met ASS van de Egelgroep, maar op dit moment is er geen gedragsdeskundige meer op KDC de Berk die PRT kan geven.

Het probleem, van het gebrek aan aansluiting bij het schoolvoorbereidend aanbod, speelt sinds anderhalf á twee jaar, toen de doelgroep begon te veranderen. Omdat de medewerkers geen didactische achtergrond hebben en niet beschikken over passende methodes krijgen de kinderen geen passend didactisch aanbod en worden zij niet goed voorbereid op de schoolgang. De begeleiders hebben zelf aangegeven niet voldoende kennis te hebben om een juiste keuze te maken over goed aansluitende methodes voor de huidige doelgroep. Mede door tijdgebrek zijn snelle en goedkope keuzes gemaakt, zoals de Kleuteruniversiteit, die niet blijken aan te sluiten. Dit geeft als probleem dat de begeleiders niet de juiste methodes toepassen waardoor de kinderen niet optimaal kunnen ontwikkelen. Tevens geven de begeleiders aan ook handelingsverlegen te zijn om op zoek te gaan naar nieuwe methodes.

1.4 Doelstelling

Het doel is om de kennis te vergroten omtrent de schoolvoorbereidende didactische en pedagogische programma's gericht op kinderen met een ontwikkelingsachterstand en ASS, om zo aanbevelingen te kunnen doen over hoe KDC de Berk deze kinderen het beste kan voorbereiden op passend onderwijs.

De hoofdvraag luidt als volgt:

“Welke (onderdelen uit) programma’s die specifiek zijn ontwikkeld voor jonge kinderen met ASS en een ontwikkelingsachterstand kunnen gebruikt worden op de Egelgroep van KDC de Berk om de voorbereiding op speciaal onderwijs bij deze doelgroep te bevorderen?”

1.5 Relevantie

De relevantie voor de opdrachtgever is dat naar aanleiding van dit onderzoek eventueel beleidsaanpassingen gedaan kunnen worden in de vorm van bijscholing en/of dat zij een andere methode van begeleiden gaan gebruiken. Dit heeft als positief gevolg dat dit de zorg ten goede komt en de begeleiding ook beter aansluit bij de ouders en kinderen met een ontwikkelingsachterstand en ASS.

Voor de doelgroep van de kinderen is de relevantie juist dat wanneer hun ontwikkeling zo vroeg mogelijk op de juiste manier gestimuleerd wordt, dit de (bijkomende) gedragsproblemen kan verminderen en de ontwikkeling kan vergroten.

Vervolgens is de relevantie voor de beroepsgroep dat wanneer duidelijk is wanneer de SPH begeleiders ergens tegenaan lopen aanpassingen gedaan kunnen worden in de manier waarop de zorg verleend wordt. Dit betekent dat de SPH begeleider zich professioneel verder kan ontwikkelen, wat ten goede komt aan de professionaliteit van het handelen en van de zorg die zij bieden.

Tenslotte is de relevantie voor de maatschappij dat wanneer eerder de juiste hulp aangeboden wordt deze kinderen later waarschijnlijk minder zorg nodig hebben. Een goede preventie zorgt uiteindelijk voor minder zorg en is daardoor goedkoper.

2. Theoretisch kader

2.1 De doelgroep

2.1.1 Autisme Spectrum Stoornis bij kinderen

2.1.1.1 Autisme zonder verstandelijke beperking

In de DSM-5 (2014) wordt gesproken van Autisme Spectrum Stoornis (ASS). Dat gesproken wordt van een spectrum is omdat ASS in verschillende gradaties en op verschillende manieren tot uiting kan komen. ASS wordt gekenmerkt door blijvende beperkingen op het gebied van sociale interacties, communicatie, verbeeldingsvermogen en de aanwezigheid van herhaalde patronen van gedrag, activiteiten en interesses. ASS is onder te verdelen in drie niveaus van ernst. Waarbij niveau 1 enkele belemmeringen met zich mee brengt en aanwezige steun niet nodig is, laat niveau 2 duidelijke tekorten zien ondanks aanwezige steun en niveau 3 veroorzaakt ernstige beperkingen in het functioneren door ernstige tekorten (Van der Sijde, 2013).

2.1.1.2 Autisme met verstandelijke beperking

Bij kinderen met een ontwikkelingsachterstand is het vermoeden dat zij een verstandelijke beperking hebben (IQ onder de 85). Een ontwikkelingsachterstand bij kinderen van nul tot zes jaar is te definiëren als een ontwikkeling die vertraagd of zeer onregelmatig verloopt. De ontwikkelingsmijlpalen worden niet behaald door het kind op de leeftijd wanneer dit gebruikelijk is (Vereniging Gehandicaptenzorg Nederland, 2009). Een ontwikkelingsachterstand en ASS zijn twee afzonderlijke ontwikkelingsproblemen die regelmatig samengaan maar vaak ook moeilijk te onderscheiden zijn van elkaar. Echter de verstandelijke beperking houdt enkel in dat sprake is van een op alle gebieden gelijke vertraagde ontwikkeling, terwijl ASS kwalitatieve verschillen in de ontwikkeling laat zien en dan met name op het gebied van communicatie en sociale interactie (Peeters, 2009). Hierbij geldt hoe lager het niveau van functioneren, des te hoger het percentage ASS (Noens, 2007). Ook betekent dit dat een dubbele hulpvraag aanwezig is, namelijk de verstandelijke beperking/ontwikkelingsachterstand (ontwikkelingstekort) en het ASS (ontwikkelingsstoornis) (Vereniging Gehandicaptenzorg Nederland, 2009). Bij jonge kinderen kan dit voorkomen omdat de ernst van de verstandelijke beperking nog niet voldoende herkend is, maar ook als de kinderen er fysiek gezien volkomen normaal uitzien en mee lijken te komen. De kinderen die naast de ontwikkelingsachterstand een ASS hebben zijn extra gevoelig voor overvraging. Het gaat om een vermenigvuldiging van de kwetsbaarheid en de mogelijke problemen. Een aanpak die aangepast is voor beide ontwikkelingsproblemen is van belang voor deze doelgroep (Noens, 2007).

2.1.2 Bijkomende problemen

2.1.2.1 Kernproblemen autisme

Volgens Staal (2017) delen kinderen met ASS een aantal kwetsbaarheden, namelijk kwalitatieve tekorten op het gebied van sociale interactie, communicatie en flexibiliteit. Deze tekorten zullen invloed hebben op de ontwikkelingsthema's die in paragraaf 2.1.3 beschreven staan.

- Sociale interactie

Kinderen met ASS hebben een gebrekkige of niet ontwikkelde 'Theory Of Mind' (hierna aangeduid als TOM) waardoor ze moeilijk emoties, intenties en gedachten kunnen lezen en daardoor moeilijk kunnen inschatten wat mensen voelen, denken en van plan zijn. Met een ontwikkelde TOM leert een kind vanaf ongeveer vier/vijf jarige leeftijd stapsgewijs dat achter de letterlijke waarnemingen ideeën, emoties en intenties zitten (Peeters, 2009). Volgens de DSM-5 (2014) is een van de criteria van ASS dat er duidelijke tekortkomingen zijn in het begrijpen van non-verbaal gedrag, zoals oogcontact, gelaatsuitdrukkingen, lichaamshouding en gebaren. Deze tekortkomingen zijn vaak al op jonge leeftijd aanwezig en worden gezien als belangrijke vaardigheden om een TOM te ontwikkelen. Dit geldt ook voor andere symptomen die voorkomen in de kleuterleeftijd, zoals beperkt initiatief nemen

tot interactie en beperkt fantasiespel waardoor geen of nauwelijks spel met leeftijdsgenootjes ontstaat. Tevens bezitten kinderen met ASS over een beperkt begrip van basisemoties (Staal, 2017).

- **Communicatie**

Volgens Staal (2017) kunnen kinderen met ASS moeilijkheden ondervinden op het gebied van het begrijpen en spreken van taal. Kinderen met ASS nemen taal vaak letterlijk. Echter bestaat communiceren uit zoveel meer dan alleen gesproken taal, bijvoorbeeld communiceren middels gebarentaal en pictogrammen. Belangrijke communicatieve functies die volgens Peeters (2009) kunnen achterblijven door deze moeilijkheden zijn een hulpvraag formuleren, aandacht vragen, weigeren, opmerkingen maken en emoties uitdrukken. Wanneer een kind wel wil communiceren, maar niet weet hoe, is dit terug te zien in precommunicatief gedrag. Dit is bijvoorbeeld terug getrokken gedrag, huilen of zelfverwonding.

- **Flexibiliteit**

Volgens van Berckelaer-Onnes (2017) hebben kinderen met ASS veel behoefte aan voorspelbaarheid omdat zij vaak moeite hebben met veranderingen. Tevens ontwikkelen ze soms een eenzijdige voorkeur voor specifieke voorwerpen die tot problemen kunnen leiden. Volgens Staal (2017) ontbreekt het aan flexibiliteit in denken, bewegen en handelen maar ook op het gebied van filteren en integreren van informatie. Zo kunnen kinderen met ASS snel sensorisch over- en/of onder- prikkelt raken door de omgeving en geluiden. Bieden ze weerstand tegen veranderingen doordat ze vasthouden aan rituelen en vaste patronen.

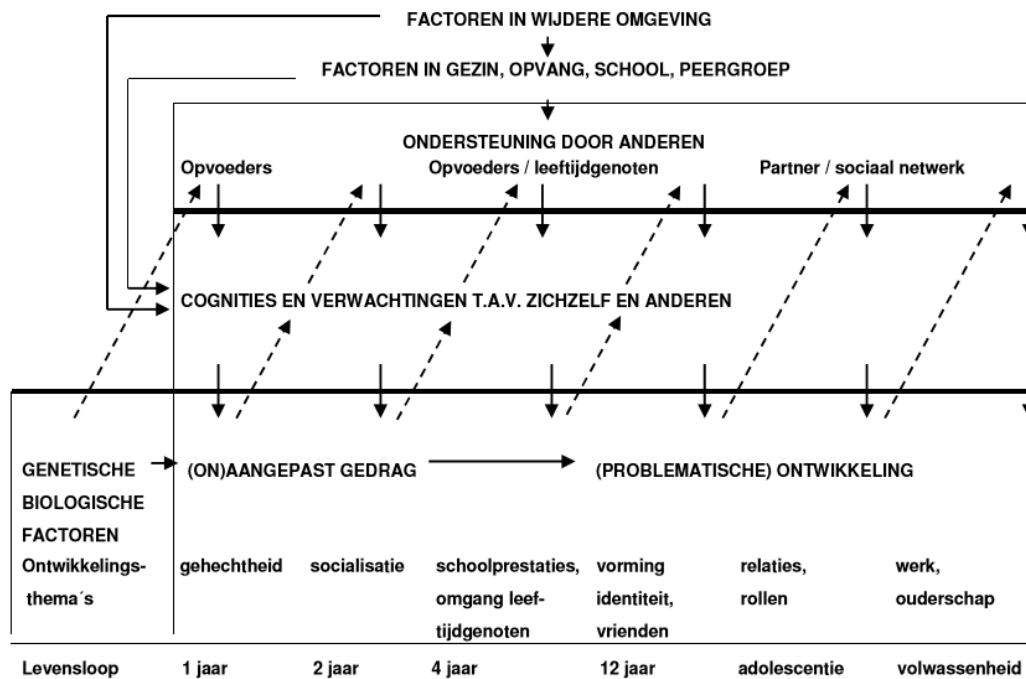
2.1.2.2 Comorbiditeit

Comorbiditeit betekent dat er stoornissen en/of gedragspatronen zijn waarmee de desbetreffende stoornis vaak samen kan gaan. In dit geval dus stoornissen en problemen die vaak voor kunnen komen in combinatie met ASS (Rigter, 2016). De meest voorkomende stoornissen/gedragspatronen bij ASS zijn verstandelijke beperking, taalontwikkelingsstoornis, ADHD, zintuigelijke beperking, reactieve hechtingsstoornis, sociale angststoornis en obsessieve-compulsieve stoornis (Staal, 2017).

2.1.3 Achterstand

2.1.3.1 Het ontwikkelingsmodel

Onderstaand model is een algemeen ontwikkelingsmodel afgeleid van het levensloopmodel van Riksen-Walraven (1989). Het model is een proces van opeenvolgende taken en opgaven (ontwikkelingsthema's). Kinderen moeten voor het behalen van ontwikkelingstaken beschikken over een goede balans tussen de taken en vaardigheden van het kind. Veerkracht (vermogen om goed om te gaan met moeilijkheden), een ondersteunende omgeving en beschermende factoren hebben de mogelijkheid om de balans positief te beïnvloeden. Daarentegen kunnen stressvolle situaties en pathologie (ontstaan en verloop van ziektes) de balans negatief beïnvloeden. Problemen met betrekking tot ontwikkelingstaken waardoor deze niet of onvoldoende worden beantwoord, kan leiden tot ontwikkelingsproblemen (Bakker & Bakker & van Dijke & Terpstra, 1998).

Figuur 1: Algemeen ontwikkelingsmodel (Uit: Meij, 2011; p.9).

Het model bestaat uit drie delen. Boven de omgeving, in het midden de interne processen en onder het gedrag en de ontwikkeling. In dit model gaat het om de interactie tussen het kind en zijn omgeving. Door ervaringen van het kind vanaf de geboorte met de omgeving ontwikkelt hij bepaald gedrag, bepaalde cognities en verwachtingen. Een kind kan bijvoorbeeld onder bepaalde omstandigheden gedragsproblemen ontwikkelen door inadequaat gedrag van de opvoeder(s) (Meij, 2011).

Hierboven is te lezen dat kinderen met ASS problemen ervaren op het gebied van sociale interactie, communicatie en flexibiliteit. Dit heeft gevolgen voor de ontwikkelingsthema's en bijbehorende ontwikkelingstaken. Het vervullen van een ontwikkelingstaak is noodzakelijk voor een goed verloop van de ontwikkeling. Om een taak te beheersen moeten vaardigheden geleerd zijn. Kinderen met een ontwikkelingsachterstand en ASS lopen achter in het aanleren van vaardigheden en lopen daarom ook achter in het behalen van ontwikkelingstaken. Gekeken naar het ontwikkelingsmodel zorgt dat voor een problematische ontwikkeling waarbij deze kinderen ook mogelijk niet toekomen aan de vorming van identiteit en vrienden in de volgende levensfase.

Gekeken naar de leeftijd vier jaar in het ontwikkelingsmodel zijn schoolprestaties en omgang met leeftijdgenoten belangrijke ontwikkelingsthema's. Hieraan kunnen de zeven ontwikkelingstaken voor kinderen in de basisschoolleeftijd volgens Slot en Spanjaard in Hellinckx (1998) gekoppeld worden:

1. rekening houden met anderen: sociale interactie waarbij rekening gehouden wordt met de ander;
2. onafhankelijkheid: het vergroten van de eigen onafhankelijkheid ten opzichte van ouders/opvoeders;
3. onderwijs: het participeren in het basisonderwijs om vaardigheden en kennis te krijgen die van belang zijn om in de samenleving te kunnen functioneren;
4. vriendschappen: het aanknopen en onderhouden van vriendschappen met leeftijdgenoten;
5. verantwoordelijkheden thuis: het nemen van deelverantwoordelijkheden in huis;
6. gebruik van basale infrastructuur: zelfstandig gebruik maken van verschillende voorzieningen in de samenleving, zoals openbaar vervoer, vrijetijdsvoorzieningen, communicatiemiddelen, geldsysteem et cetera;

7. veiligheid en gezondheid: keuzes kunnen maken met betrekking tot de eigen veiligheid en gezondheid.

2.1.4 Belangrijk voor opvoeding, pedagogiek en didactiek

Bij opvoeding staat de begeleiding thuis centraal. Met pedagogiek worden effectieve opvoedkundige handelingen bedoelt op de behandelgroep en didactiek zijn onderwijskundige methodes.

2.1.4.1 Opvoeding

ASS bij kinderen kan voor ernstige opvoedingsproblemen zorgen. De opvoedingsstress kan groot zijn door de emotionele belasting en dagelijkse praktische last voor ouders (en andere gezinsleden). Ouders met een kind met ASS staan voor de volgende taken om te verwerken: diagnose ASS verwerken, opvoedingsroutines aanpassen, omgevingsreacties opvangen, weg vinden in hulpverlening/(speciaal) onderwijs en andere persoonlijke- en gezinstaken (Kooijman, 2013). Uit onderzoek is gebleken dat het gezinssysteem flink onder druk komt te staan, vooral goede sociale steun kan het gezin in staat stellen met het kind om te gaan en goed te blijven functioneren (Rigter, 2016).

De volgende punten zijn belangrijk voor ouders om hun opvoeding aan te passen aan het kind met ASS:

- inzicht hebben in ASS en wat de gevolgen kunnen zijn voor hun kind;
- beschikken over communicatieve en probleemoplossende vaardigheden die specifiek passen bij het kind met ASS;
- beschikken over een nieuwe opvoedingsroutine met de juiste aandacht voor alle gezinsleden (Kooijman, 2013).

2.1.4.2 Pedagogiek

Voor een pedagogische benadering is volgens Haxe, Nijboer en Velderman (2002) een neutrale houding en voorspelbaarheid in gedrag en emotie belangrijk omdat kinderen met ASS vaak gebaren, symbolen en basisemoties moeilijk begrijpen. Volgens Kooijman (2013) is het belangrijk dat de behandelomgeving wordt aangepast aan een kind met ASS en zijn specifieke behoeften. Dit kan gedaan worden door middel van structuur in tijd, ruimte en activiteiten om het zo voorspelbaar mogelijk te maken voor het kind en verwarring te voorkomen. Eveneens wordt communicatie aangepast op de behoefte van het kind en wordt systematisch en visueel ondersteund, zoals met pictogrammen en gebaren. Zo ontstaat concrete communicatie en begrijpt het kind het. Gedurende de hele behandeling blijft het belangrijk om kinderen ondersteunende communicatie te leren benutten zodat dit de zelfredzaamheid vergroot en kinderen hun hulpvraag kunnen aangeven. Tevens is het belangrijk om veel één op één begeleiding te bieden daar waar het kind vast loopt om tot verdere ontwikkeling te kunnen komen.

2.1.4.3 Didactiek

Het belangrijkste van leren is strategieën verwerken en inzetten. Voor kinderen met ASS is het lastig om de juiste strategie bij de juiste taak toe te passen. Gezien deze doelgroep is voor didactiek het volgende belangrijk: informatie kort en bondig overbrengen, opdrachten verdelen in kleinere taken, nieuwe informatie koppelen aan wat het kind al weet/kan, de opeenvolging van activiteiten uitleggen (wat hebben we net gedaan en wat gebeurt hierna), de opdracht eerst samen met het kind doen, extra verwerkingstijd geven, illustraties en/of beelden gebruiken om de uitleg te ondersteunen (Brewer & Mueller, 2008), maatwerk is gewenst, zorg voor positieve bekrachtiging, wanneer intrinsieke motivatie ontbreekt wordt gebruik gemaakt van extrinsieke motivatie waarbij uitgegaan wordt van de voorkeuren van het kind (Kooijman 2013) en voorkom te veel prikkels (Haxe & Nijboer & Velderman, 2002).

2.2 Passend onderwijs

2.2.1 Wat de doelgroep moet kennen en kunnen

Om deel te kunnen nemen aan onderwijs moet het kind zelfstandig kunnen functioneren in een onderwijssituatie en beschikken over benodigde vaardigheden op cognitief, communicatief en sociaal gebied. Ook is het belangrijk dat de gedragsproblemen minder belemmerend zijn voor de ontwikkeling en welbevinden van het kind. Het kind is in staat om (eventueel met hulp):

- mee te doen met de dagelijkse routine van de groep;
- te werken aan een taak in de groep;
- instructies op te volgen van de volwassene;
- te functioneren in de nabijheid van andere kinderen;
- sociale vaardigheden toe te passen, zoals beurtgedrag, nee zeggen, hulp vragen;
- zelfstandig te functioneren in de directe omgeving van de klas, zoals naar de wc gaan, jas ophangen en naar binnenkomen;
- in verschillende omgevingen het geleerde toe te passen;
- storend gedrag in groepssituaties te verminderen;
- beter om te gaan met veranderingen door minder vaak met problematisch gedrag te reageren;
- emotieregulatie problemen te verminderen;
- zich te laten begeleiden door de volwassene (Kooijman, 2013).

Elk kind is anders dus wat passend of nodig zal zijn hangt af van de uiting van ASS, het ontwikkelingsniveau van het kind, de context van het gezin en de school waar het kind naar toe zal gaan (Kooijman, 2013). De overgang naar een nieuwe school kan voor kinderen met ASS ook beangstigend zijn vanwege de nieuwe leerkrachten, nieuwe kinderen en nieuwe gebruiken. Daarom is het belangrijk om dit lang van te voren te plannen. Ook is het belangrijk om voor de eerste schooldag een bezoek te brengen aan de nieuwe school. Er kunnen dan foto's gemaakt worden van nieuwe ruimtes en mensen die later nog eens nabesproken kunnen worden met het kind (Notbohm & Zysk, 2008).

2.2.2 Didactische en pedagogische middelen

In bijlage 4 wordt een overzicht weergegeven van de meest belangrijke didactische en pedagogische methodes en programma's die mogelijk kunnen voorbereiden op cluster 3 en 4 van het speciaal onderwijs. Er bestaan geen specifieke didactische methodes om een kind voor te bereiden op het speciaal onderwijs omdat kinderen zulke verschillende behoeftes hebben dat het differentiëren niet middels één methode of programma te doen is. Daarom zal gebruik gemaakt moeten worden van verschillende pedagogische methodes voor een betere aansluiting.

2.2.2.1 Selectie relevant lijkende didactische en pedagogische methodes en programma's voor deze doelgroep

- Applied Behavior Analysis (ABA)

Studies laten zien dat ABA effectief is in het verminderen van gedragsproblemen en het verbeteren van adaptieve vaardigheden. ABA is de meest en best onderzochte methode als het gaat om kinderen met ASS. Voor het leren van nieuw gedrag is het bekrachtigen van gedrag belangrijk. Bekrachtiging speelt een centrale rol in ABA-interventies. Hiervoor worden leermomenten gebruikt waarbij bepaald gedrag uitgelokt wordt en eindigt met een bekrachtiging van het gewenste gedrag. ABA was voornamelijk gericht op de één-op-één behandelsetting, echter is ABA inmiddels ook ontwikkeld voor groepsverband zoals in de klas of op een kinderdagcentrum (Huskens & Didden, 2015).

- Treatment and Education for Autistic Children and Children with Communicative Handicaps (TEACCH)

TEACCH is een onderwijsprogramma in het speciaal onderwijs en kinderdagcentra. Dit onderwijsprogramma is geschikt voor kinderen met ASS en een verstandelijke beperking. Het is een goed onderzocht en effectief educatief programma (van Rooijen & Rietveld,

2017). De methode richt zich op het vergroten van de zelfredzaamheid van het kind (Kurt & Parsons, 2009) waarbij de volgende vaardigheden getraind kunnen worden: sociale vaardigheden, communicatieve vaardigheden, levensvaardigheden, recreatieve vaardigheden en beroepsvaardigheden (NasoudiGharehBolagh & Zahednezhad & VosoughiIlkhchi, 2013). Dit wordt gedaan door het structureren van tijd, ruimte en taken. De tijd wordt gestructureerd door middel van pictogrammen om een duidelijke dagindeling te maken. De ruimte wordt gestructureerd door bepaalde activiteiten een vaste plaats te geven. Dus werkjes maken gebeurt altijd aan tafel en spelen gebeurt altijd op het kleed. Taken worden gestructureerd door deze stap voor stap aan te bieden. Dit geeft duidelijkheid en vermindert angst (Kurt & Parsons, 2009).

- 'Geef me de 5'

Dit is een effectieve methode die zich in het algemeen richt op kinderen met ASS (en een verstandelijke beperking) en draagt bij aan het creëren van duidelijkheid en veiligheid. De methode is gericht op de algemene ontwikkeling bij ASS. Het gedrag van een kind met ASS roept soms veel vragen op, bijvoorbeeld wanneer opdrachten niet uitgevoerd worden en/of wanneer het kind het moeilijk heeft. De methode draait om autisme te leren begrijpen, contact te maken met het kind, basisrust te creëren, problemen op te lossen en ontwikkelingen te bevorderen. Dit doe je door de zogeheten 'autibril' op te zetten, oftewel om je in te leven in het waarnemen en denken van iemand met ASS. Ook is het belangrijk om de communicatie af te stemmen op het autistisch denken, de 'auti-communicatie'. Deze methode biedt handvatten om situaties voor mensen met ASS te verduidelijken. Hierbij staan de volgende vijf vragen centraal: wie, wat, hoe, waar en wanneer (de Bruin, 2012).

- Ik & Ko

Dit is een VVE-erkend programma gericht op taal en blijkt effectief te werken op een door Youké ontwikkelde dagbehandeling voor kinderen met ASS en een IQ onder de 70 (Kooijman, 2013). Echter is het niet specifiek voor kinderen met ASS. Daarnaast is het een evidence-based programma in de NJI databank. Ik & Ko is een taalprogramma voor kleuterklassen met kinderen met een taalachterstand. Het hoofddoel van dit programma is het vergroten van de Nederlandse taalvaardigheid, daarna komen beginnende gecijferdheid en de sociaal-communicatieve ontwikkeling aan bod. Aansprekende thema's en een knuffelpop spelen een belangrijke rol (www.timpaanonderwijs.nl, 2 maart 2018).

- Piramide

Dit is een heel algemeen VVE-erkend programma en blijkt effectief te werken op een door Youké ontwikkelde dagbehandeling voor kinderen met ASS en een IQ onder de 70 (Kooijman, 2013). Piramide richt zich door middel van thema's op de volgende ontwikkelingsgebieden: persoonlijkheidsontwikkeling, sociaal-emotionele ontwikkeling, morele ontwikkeling, spelwerkgedrag, motorische ontwikkeling, kunstzinnige ontwikkeling, taalontwikkeling, ontwikkeling van waarnemen en denken, oriëntatie op ruimte en tijd (op den Kamp, 2016).

- Peuterplein

Dit is een VVE-erkend programma gericht op de algemene ontwikkeling van het kind en het is de voorloper op Kleuterplein. Kleuterplein wordt door Noorderlicht en Berg en Bosch School gebruikt voor geïntegreerd onderwijs aan leerlingen van vier tot zes jaar. Daardoor zou Peuterplein mogelijk een goede aansluiting kunnen bieden op het SO. Peuterplein richt zich door middel van thema's op de brede ontwikkeling van het kind met extra aandacht voor taal-lezen, woordenschat, voorbereidend rekenen en sociaal emotionele ontwikkeling. Het programma biedt activiteiten voor de grote en kleine kring, groepslessen en lessen voor zelfstandig werken. Ook heeft het programma een oudercomponent, dit zijn kopieerbare ouderbrieven. Hierin staan specifieke ouderactiviteiten beschreven en worden ouders/verzorgers direct betrokken bij de ontwikkeling (Simons, 2015).

- Competentie vergroten werken

Dit is een algemene methode en gaat uit van het aanleren van vaardigheden door middel van positieve bekrachtiging en niet van het afleren. Het competentieprofiel wordt toegepast om voldoende vaardigheden te kunnen aanleren om zo een ontwikkelingstaak adequaat uit te voeren (Slot & Spanjaard, 2009).

2.2.2.2 Bekende en effectieve methodes voor thuis

- Pivotal Response Training (PRT)

PRT is een intensieve gezinsbehandeling en valt onder ABA waarbij de effecten bij jonge kinderen met ASS liggen op de afname van kenmerken van ASS, de afname van bijkomende gedragsproblemen en een toename aan communicatieve vaardigheden. PRT bestaat uit 10 tot 20 sessies (den Boer & Duifhuis-van de Glindt & Klip, 2014).

- FloorPlay

FloorPlay is een speltherapie voor jonge kinderen met ASS. De ouder van het kind leert om te spelen met zijn/haar kind waardoor de sociaal-emotionele ontwikkeling van het kind gestimuleerd wordt. De sessies worden opgenomen en nabesproken. FloorPlay bestaat uit 10 sessies (Altrecht, 2018).

- Praktisch Pedagogische Gezinsbegeleiding (PPG)

Middels deze methode wordt gezocht naar een optimale opvoeding, een aanpak die uitvoerbaar is voor het kind en zijn/haar ouders. Het is een vorm van opvoedingshulp aan gezinnen met een kind met een verstandelijke beperking of ontwikkelingsachterstand (Hellinckx, 1998).

2.3 Competenties begeleiders Egelgroep

Voor SPH begeleiders van KDC de Berk geldt het landelijk competentieprofiel voor beroepskrachten (niveau ABC) in het primaire proces van de gehandicaptenzorg van, van Arensbergen en Liefhebber (2009).

Competentiegebieden en competenties voor groepsbegeleiders van KDC de Berk:

A vraaggericht werken: vraag verhelderen en aansluiten bij de behoefte van de cliënt

- A1 Door analyse de behoefte helder krijgen
- A2 Observeren en veranderingen signaleren om het begeleidingsplan op te stellen

B Communiseren/contact

- B1 Opbouwen van een vertrouwensband
- B2 Opbouwen van een netwerk en samenwerken
- B3 Communiseren op afgestemde manier
- B4 Helder schriftelijk communiceren

C Gestructureerd, methodisch en kostenbewust werken

- C1 Methodisch werken
- C2 Prioriteiten stellen
- C3 Kostenbewust werken

D Omgaan met grenzen

- D1 Bepalen van grenzen en ernaar handelen
- D2 Bepalen van grenzen van bekwaamheid
- D3 Beslissingen nemen in geval van conflicten
- D4 Betrokkenheid tonen en afstand nemen
- D5 Veiligheid en verantwoordelijkheid
- D6 Wet- en regelgeving toepassen

E Ondersteunen van de cliënt

- E1 Rol en taken inschatten en bepalen
- E2 Randvoorwaarden scheppen
- E3 Ondersteunen van de cliënt
- E4 Verpleegtechnisch handelen

F Ontwikkelingsgericht begeleiden

- F1 Motiveren en stimuleren bij zelfstandigheid van de cliënt

F2 Talenten ontwikkelen

F3 Vasthoudend zijn

G Regie en coördinatie

G1 Samenwerken en afstemmen

G2 Regie voeren

G3 Ondernemen en kansen zien

H Werken als professional in een professionele organisatie

H1 Voorwaarden creëren om professioneel en prettig te werken

H2 Reflecteren op eigen handelen en deskundigheid bevorderen

H3 Kwaliteitsverbetering en innovaties

(van Arensbergen & Liefhebber, 2009)

Competenties van een afgestudeerd Sociaal Pedagogisch Hulpverlener:

Segment 1: Hulpverlening aan en ten behoeve van cliënten

De professional kan: methodisch hulpverlenen, programma's ontwerpen, de cliënt versterken, de relatie hanteren, de context benutten en verantwoord handelen.

Segment 2: Het werken binnen en vanuit een hulpverleningsorganisatie

De professional kan: professioneel samenwerken, signaleren en initiëren, organiseren en beheren, sturen en innoveren.

Segment 3: Het werken aan professionalisering

De professional kan: kritisch reflecteren, profileren en legitimeren, professionaliseren en onderzoeken (Smit & Dekker, 2016).

In beide competentieprofielen komt de competentie tot het vergroten van schoolse vaardigheden niet aan bod, waar deze doelgroep juist baat bij heeft.

2.4 Slotbeschouwing

Uit de literatuur is naar voren gekomen dat wanneer kinderen een ontwikkelingsachterstand en ASS hebben dit betekent dat een dubbele hulpvraag aanwezig is, namelijk de verstandelijke beperking/ontwikkelingsachterstand (ontwikkelingstekort) en het ASS (ontwikkelingsstoornis). Daarom is een aanpak die aangepast is voor beide ontwikkelingsproblemen van belang voor deze doelgroep. Hierbij is opvoeding thuis, pedagogiek en didactiek belangrijk.

Kinderen met ASS hebben een aantal specifieke kwetsbaarheden, namelijk kwalitatieve tekorten op het gebied van sociale interactie, communicatie en flexibiliteit. Deze tekorten hebben gevolgen voor de ontwikkelingsthema's en bijbehorende ontwikkelingstaken die gelden voor het jonge kind. Het vervullen van een ontwikkelingstaak is noodzakelijk voor een goed verloop van de ontwikkeling. Vanuit ASS, de ontwikkelingsachterstand en eventuele (bijkomende) gedragsproblemen is het belangrijk om zo vroeg mogelijk rekening te houden met hoe je bij een kind de gedragsproblemen kan verminderen en de ontwikkeling kan stimuleren. Dit geldt specifiek voor de kinderen in de leeftijd van drie tot zeven jaar.

Er bestaan geen specifieke didactische methodes en/of programma's om een kind voor te bereiden op cluster 3 en 4 van het speciaal onderwijs omdat de kinderen zulke verschillende behoeftes hebben dat het differentiëren niet middels een methode te doen is. Om deze reden heeft de onderzoeker ervoor gekozen om in de praktijk te kijken naar een passende combinatie van verschillende programma's en pedagogische en didactische methodes voor deze doelgroep. Dit zijn verschillende methodes en programma's die wel of niet specifiek op ASS gericht zijn. Voor de Egelgroep is het belangrijk om verschillende handvatten uit deze methodes en programma's te hebben zodat zij ieder kind zo goed mogelijk kunnen voorbereiden op speciaal onderwijs.

3. Methode

3.1 Hoofdvraag en deelvragen

Hoofdvraag: Welke (onderdelen uit) programma's die specifiek zijn ontwikkeld voor jonge kinderen met ASS en een ontwikkelingsachterstand kunnen gebruikt worden op de Egelgroep van KDC de Berk om de voorbereiding op speciaal onderwijs bij deze doelgroep te bevorderen?

- Deelvraag 1: Welke pedagogische en didactische methodes sluiten het beste aan bij de ontwikkelingsbehoeften van kinderen met een ontwikkelingsachterstand en autisme op de Egelgroep van KDC de Berk volgens: a) kinderdagcentra/dagbehandelingsgroep en b) speciaal onderwijs scholen?
- Deelvraag 2: Wat is ter aanvulling op de pedagogische en didactische methodes belangrijk voor de voorbereiding op onderwijs op de Egelgroep van KDC de Berk volgens: a) kinderdagcentra/dagbehandelingsgroep en b) speciaal onderwijs scholen?
- Deelvraag 3: Welke methodes en werkwijzen die naar voren zijn gekomen uit interviews vinden de medewerkers van KDC de Berk geschikt voor de Egelgroep?
- Deelvraag 4: Welke methodes en werkwijzen kunnen op korte termijn, middellange termijn en op lange termijn worden toegepast op de Egelgroep van KDC de Berk?

3.2 Onderzoeksbenadering en -type

Dit onderzoek is een kwalitatief onderzoek. De verschillende interviews die afgenomen zijn dragen hieraan bij. Er wordt onderzoek gedaan naar verschillende methodes die aansluiten bij de kinderen met een ontwikkelingsachterstand en autisme op KDC de Berk door middel van respondenten. De toepasbaarheid wordt achterhaald uit de interviews waaruit verbeteringsaanbevelingen geformuleerd kunnen worden. Uit de resultaten kan zo een passend advies voor KDC de Berk volgen.

Het onderzoek betreft een praktijkgericht onderzoek en is te omschrijven als een inventariserend onderzoek. Dit houdt in dat de huidige situatie, omtrent de kinderen met een ontwikkelingsachterstand en autisme, in kaart gebracht wordt. Vervolgens wordt gekeken door middel van bestaande methodes hoe de situatie verbeterd kan worden.

3.3 Databronnen

Om een zo breed mogelijk beeld te krijgen van verschillende effectieve methodes die relevant zijn voor de Egelgroep is gebruik gemaakt van drie bronnen (respondentengroepen), waarbij vier interviews per bron zijn afgenomen. De respondentengroepen zijn onder te verdelen in kinderdagcentra/dagbehandelingsgroep, speciaal onderwijs scholen en medewerkers van KDC de Berk. De interviews zijn eerst afgenomen bij drie kinderdagcentra en een dagbehandelingsgroep voor kinderen met ASS en bij twee begeleiders van KDC de Berk. Vervolgens is de onderzoeker op speciaal onderwijs scholen gaan interviewen en zijn de manager en gedragsdeskundige van KDC de Berk geïnterviewd. De verwachting is dat een aantal relevante en interessante methodes overblijven die toegepast kunnen worden op de Egelgroep. Om te beoordelen of deze methodes passend zijn binnen KDC de Berk van Reinaerde zijn interviews afgenomen met verschillende medewerkers van de KDC de Berk, zoals de manager, twee begeleiders en de gedragsdeskundige. Zo kan de juiste keuze gemaakt worden voor het aanbevelen van de juiste methodes.

3.4 Dataverzamelingstechnieken

Voor dit onderzoek is gekozen voor het afnemen van semigestructureerde interviews. Tevens is voor dit onderzoek een literatuurstudie gedaan, maar aan de hand van deze literatuurstudie waren er nog een aantal zaken die onbeantwoord bleven. Met name de

ervaringen over de effectiviteit van methodes in de praktijk en hoe deze aansluiten op speciaal onderwijs. Om tot een antwoord te komen voor deze onbeantwoorde zaken uit het theoretisch kader zijn hieromtrent topics (bijlage 1) over opgesteld. Vanuit de topiclijsten is het operationaliseringsschema (bijlage 2) opgesteld en vanuit het operationaliseringsschema zijn de semi gestructureerde interviews met vragen (bijlage 3) aan de respondenten opgesteld.

Bij de kinderdagcentra/dagbehandelingsgroep zijn de interviews gegaan over de ervaringen en effectiviteit van de methodes en werkwijzen die gebruikt worden door de respondent. Waarom wordt de methode gebruikt, hoe effectief is de methode, waar ziet men dat aan en hoe kan de methode geïmplementeerd worden op KDC de Berk. Vervolgens gaan de interviews bij de ontvangende scholen voor speciaal onderwijs over welke methodes mogelijk het beste aansluit bij het onderwijs dat zij bieden. Tot slot wordt bij de medewerkers van KDC de Berk geïnventariseerd wat de mogelijkheden zijn voor het implementeren van nieuwe methodes, wat passend is en hoe flexibel de medewerkers tegenover veranderingen staan.

3.5 Procedure

Alle respondenten zijn benaderd via de mail waarin het probleem van KDC de Berk geschetst is. De respondenten zijn gevraagd om telefonisch contact op te nemen over de eigen ervaringen met deze doelgroep en de voorbereiding op onderwijs of binnen het onderwijs. Na dit kort besproken te hebben en wanneer de respondent zelf op een groep of voor de klas staat of wanneer diegene erg betrokken is bij de groep/klas is de respondent geschikt geacht voor deelname aan het onderzoek en is een afspraak gemaakt om een interview af te nemen. Alle respondenten hebben vrijwillig deelgenomen aan het onderzoek en allen het toestemmings- en geheimhoudingsverklaring getekend.

3.6 Betrouwbaarheid en validiteit

De betrouwbaarheid van dit onderzoek wordt gewaarborgd door het opnemen van de interviews en deze volledig uit te schrijven in een transcript. Zo wordt voorkomen dat zaken verloren gaan en kunnen er geen vertekeningen optreden. Er wordt getracht zo dicht mogelijk bij de waarheid van de respondenten te blijven. Mogelijke interpretaties worden hierdoor getackeld. De transcripten worden vervolgens gebruikt bij het uitwerken van de resultaten. Verder wordt de betrouwbaarheid gewaarborgd door het gebruik van de juiste respondenten vanuit verschillende invalshoeken. Tevens is de betrouwbaarheid vergroot door voorafgaand aan de interviews de interviewvragen te oefenen. Hierdoor zijn interview vragen geconcretiseerd, overbodige vragen geschrapt en ontbrekende vragen toegevoegd.

De validiteit van dit onderzoek wordt gewaarborgd door het toepassen van triangulatie. Verschillende databronnen, zoals de interviews door middel van topiclijsten en literatuurstudie, worden gecombineerd. Zoals reeds besproken is ervoor gekozen om interviews af te nemen bij meerdere kinderdagcentra/dagbehandelingsgroep en scholen voor speciaal onderwijs. Hiervoor is gekozen om een zo breed mogelijk beeld te krijgen van de mogelijkheden rondom de voorbereiding op onderwijs, waaruit aanbevelingen zullen voortkomen aan KDC de Berk. Verder wordt de validiteit gewaarborgd door de aansluiting van de hoofdvraag, deelvragen, theoretisch kader en topiclijsten. Het theoretisch kader sluit aan op de hoofdvraag. De deelvragen sluiten aan op de hoofdvraag en het theoretisch kader. Tot slot sluiten de topiclijsten aan op de deelvragen om een zo valide beantwoording van de deelvragen en hoofdvraag te krijgen.

3.7 Data-analyse

De afgenomen interviews zijn allemaal opgenomen op een voice-recorder als tussenoplossing. Vervolgens zijn de interviews allemaal letterlijk getranscribeerd. De transcripties zijn onderverdeeld in verschillende onderwerpen met bijbehorende verschillende kleuren. Vervolgens zijn de antwoorden van de verschillende onderwerpen gelabeld. Deze labels zijn uitgewerkt in de resultaten.

4. Resultaten

De resultaten zijn onderverdeeld in zes onderdelen waarin de ervaring en mening van de drie groepen respondenten naar voren komen. Deze zes onderdelen zijn naar voren gekomen naar aanleiding van de labels uit de interviews. De labels zijn onderverdeeld in thema's en zo zijn de volgende zes onderdelen naar voren gekomen; belangrijk voor deelname aan onderwijs, wensen en behoeften begeleiders KDC de Berk, methodes, VVE programma's, dagstructuur en werkmomenten en mogelijkheden op managementniveau KDC de Berk.

4.1 Belangrijk voor deelname aan onderwijs

Bij alle vier de SO scholen blijkt dat zij de schoolse voorwaarden (de voorwaarden die nodig zijn om in een groep te functioneren) veel belangrijker vinden dan de cognitieve werkjes die de kinderen aangeboden krijgen. *"Zelfregulatie en zelfstandigheid zijn de grootste pijlers waarop ze hier binnen de school uitvallen en cognitie kunnen wij wel aanpassen"*. Ze geven aan dat het belangrijker is om in de voorbereiding op onderwijs te focussen op het functioneren in een groep, zodat het kind niet voortdurend één-op-één begeleiding nodig heeft. Hierbij geven de SO scholen allemaal aan dat een kind voor langere tijd op een stoel en aan tafel moet kunnen zitten, interesse toont voor een kringactiviteit, kan omgaan met uitgestelde aandacht en taal kan begrijpen en uiten. De taal is belangrijk zodat een kind zelf een begin van een hulpvraag kan formuleren. Daarnaast is naar voren gekomen dat het belangrijk is dat een kind zelf kan eten en drinken, de wc structuur snapt en het liefst zindelijk is. Tevens geven drie geïnterviewde kinderdagcentra aan op de hoogte te zijn van het belang van deze voorwaarden en zich hierop te richten tijdens de behandeling.

4.2 Wensen en behoeften begeleiders KDC de Berk

Vanuit het team van KDC de Berk is naar voren gekomen dat iedereen heel flexibel is en open staat voor veranderingen. *"Ik vind sowieso veranderingen fantastisch. Ik vind het passend, want de doelgroep verandert met de maand of in zoverre er stromen kinderen uit en er komen weer nieuwe kinderen bij"*. Vanuit de groep is naar voren gekomen dat behoefte is aan een methode die net wat meer aansluit op zowel het sociaal emotionele niveau als het intellectuele niveau van de kinderen en op ASS. Op dit moment biedt enkel de Kleuteruniversiteit niet voldoende ondersteuning. *"Ik vind ABA echt fantastisch, maar ik zie niet zo hoe dat werkzaam is binnen een groep omdat dat heel individueel gericht is. Verder ja toch wel een VVE programma die meer gericht op taal is want bij deze doelgroep is taal toch wel een groot struikelblok"*. Naast de begeleiders vind ook de gedragsdeskundige het een logische keuze om te werken met een VVE erkend programma gericht op taal ter aanvulling op de kleuteruniversiteit. Ook zij geeft aan dat de Kleuteruniversiteit niet optimaal aansluit. Er wordt echter wel erkend dat daar, met name voor de kinderen die al wat verder in hun ontwikkeling zijn, zeker kansen in zitten en de groep veel gebracht heeft. De weg ernaartoe is nog problematisch en ook de gedragsdeskundige is van mening dat daar een programma vóór dient te komen. Dit om de kinderen beter voor te bereiden op onderwijs. Daarnaast is vanuit de begeleiders naar voren gekomen dat behoefte is aan meer contact buiten de eigen groep, bijvoorbeeld contact met een docent van een OZA klas. Ook is behoefte aan contact met andere begeleiders van de school voorbereidende groepen van Reinaerde. Het idee hierachter is om kennis samen te bundelen omdat iedereen dezelfde doelgroep heeft. Tevens is de wens naar voren gekomen om middels intervisiebijeenkomsten, met de groepsbegeleiders en de gedragsdeskundige, methodes en werkwijzen te bespreken. *"Beter monitoren van welke kennis is er nu, welke kennis is nodig en wat is toepasbaar op de groep"*. Tot slot rest dan nog de wens voor een basiscursus over ASS en op papier wat de ontwikkelingsachterstand van het kind concreet betekent, dus waar het kind in zijn functioneren zit.

4.3 Methodes

Vanuit de groep respondenten kinderdagcentra/dagbehandelingsgroep is een aantal methodes naar voren gekomen die zij gebruiken. Bij alle vier de groepen is de TEACCH methode als meest geschikt geacht voor het bieden van duidelijkheid middels structuur en ordening. TEACCH is tevens een aanverwante methode van ABA en de wetenschappelijke evidentie richt zich op zelfstandig werken. PECS is twee keer kort naar voren gekomen waarbij het matchen van plaatjes (pictogrammen) centraal staat als communicatievorm. Bij één KDC is ABA in groepsverband naar voren gekomen die aansluit op de behoeften voor doorstroom naar speciaal onderwijs en een wetenschappelijke evidentie heeft als het gaat om goed onderzochte methoden voor kinderen met ASS. De methode PRT is bij een groep naar voren gekomen. Dit is tevens ook een aanverwante methode van ABA en hierbij staat het geven van ouderbegeleiding centraal. Daarnaast zijn competentiegericht werken, 'Geef me de vijf', kijken en kiezen, LOGO3000 en LACCS ook nog genoemd.

4.3.1 TEACCH

Op de vier groepen kinderdagcentra en dagbehandelingsgroep wordt over het algemeen de TEACCH methode ter aanvulling en ondersteuning gebruikt in combinatie met andere methodes en werkwijzen. De invulling hieraan verschilt. Een KDC zet TEACCH structureel twee keer per week in bij alle kinderen, twee KDC's kijken per individu welk kind het nodig heeft en de dagbehandelingsgroep voor kinderen met ASS zet TEACCH elke dag voor ieder kind in. Op de verschillende groepen wordt door allemaal de werkbakken waar verschillende werkjes in zitten aangeboden. Deze drie bakken worden gebruikt om de taken stap voor stap aan te bieden. Sommige groepen gebruiken daarbij ook nog werkhoeven voor de kinderen. *"Op dit soort ladekastjes staat dan 1, 2, 3 en in dit geval ook drie verschillende kleuren zodat kinderen makkelijker kunnen onthouden eerst blauw, dan geel, dan rood en daar ook het cijfer aan kunnen koppelen"*. Vanuit de groepen is gezegd dat de methode wordt ingezet omdat het duidelijkheid biedt voor de kinderen door de concrete communicatie. Oftewel door een duidelijk begin en eind aan te geven en de verwachting duidelijk te maken verdwijnt de onrust en kan het kind aan ontwikkelen toekomen. Het is een hulpmiddel voor de kinderen om het moment en de omgeving te kunnen overzien. *"De kinderen die hier binnen komen hebben vaak heel veel onrust en zijn op andere plekken uitgevallen. Wanneer ze hier binnen komen en die structuur staat al kunnen kinderen zich daaraan vast houden. En vanuit dat punt, als je dat bereikt hebt, dan pas kan het echt tot ontwikkeling gaan komen"*. Door het oefenen aan zelfstandig werken vergroot dit de zelfstandigheid van de kinderen en kunnen ze kennis maken met nieuwe werkjes en hiermee oefenen.

Tevens zijn twee SO scholen voorstander van het inzetten van de TEACCH methode om kinderen goed voor te bereiden op school, mits gekeken wordt per individu. Zij hebben aangegeven dat zij dit vinden vanwege de wetenschappelijke evidentie voor kinderen met ASS, omdat het aansluiting biedt op de schoolse voorwaarde zoals zelfstandigheid en omdat uit ervaring blijkt dat door de geboden werkstructuur ze dit kunnen doorzetten op school zonder TEACCH. *"Voor die school voorbereiding kan het ook zeker een goede methode zijn. Wel moeten de kinderen het weer los kunnen laten als ze naar school gaan het liefst. Dus fijn als het ze tot ontwikkeling kan brengen, maar ze moeten er ook vanaf kunnen stappen"*. Ook de SO school voor ZMLK leerlingen zet TEACCH in waar nodig is, maar raadt het af om het in te zetten bij hele jonge kinderen met een laag niveau. Zij zeggen dat de combinatie van zo jong zijn en het hele lage niveau maakt dat deze kinderen nog niet toe zijn aan taakgerichtheid.

Volgens de vier groepen kinderdagcentra en dagbehandelingsgroep en de drie SO scholen zal het implementeren van de TEACCH methode op de Egelgroep makkelijk verlopen. Hierbij is aangegeven dat een SPH-achtergrond voldoende is en er hoeven geen cursussen of trainingen voor gevolgd te worden. Enkel verdiepen in de methode en duidelijke afspraken maken over de vormgeving is voldoende.

Volgens de gedragsdeskundige van KDC de Berk gebruikt Reinaerde de principes van TEACCH en een aantal jaar geleden werden de verschillende werkvormen van TEACCH, zoals de werkplekken en bakken ingezet op de groep. Gaandeweg is dat los gelaten omdat minder kinderen met ASS en meer kinderen met een lager niveau op de groep terecht kwamen. Zij geeft aan dat, omdat TEACCH zich door de jaren heen bewezen heeft voor de kinderen met ASS, het goed zou zijn om te kijken naar het implementeren van de methode. Ook haar voorkeur is om dit per individu te bekijken. *"Je begint natuurlijk zo normaal mogelijk en gaat verbijzonderen waar nodig is. Voor leren kan het soms wel even fijn zijn om wat meer kaders te hebben, wat meer structuur in hoe werkt het. Wat ik jammer zou vinden is om daar heel strak direct naar over te gaan omdat ik denk dat voor sommige kinderen het niet nodig is op die manier"*. Tevens zegt zij dat het goed zou zijn om de basis van TEACCH goed neer te zetten en mensen ook mee te nemen in wat deze methode inhoudt.

4.3.2 ABA

ABA in groepsverband wordt gebruikt door één van de vier kinderdagcentra en richt zich volgens het geïnterviewde KDC op: de groep gebruiken als een belonend iets en wanneer het kind niet mee doet, of niet doet wat er van hem gevraagd wordt, dan wordt daar zo min mogelijk aandacht aan besteed. Zo wordt ervaren dat dit als effect heeft dat de kinderen door het belonende aspect gemotiveerd worden om mee te doen met activiteiten vanwege de complimenten die zij ontvangen en de interactie met begeleiding. *"Dus wat je heel erg merkt is dat de kinderen graag mee willen doen"*. Het negatieve gedrag, oftewel het probleemgedrag, vermindert en er ontstaat meer positief gedrag. Er is gezegd dat de kinderen zichtbaar leren op het gebied van communicatie en taal, zoals beter reageren op hun naam, beter grenzen aangeven, beter vragen stellen en beter vertellen wat zij willen. Daarnaast geven ze aan dat de kinderen leren om te functioneren in een groep door beter op hun beurt te wachten en beter instructies op te volgen. Dit zijn vaardigheden die de kinderen leren waardoor het gedrag om te functioneren in een groep verbetert en ze emotioneel gezien sterker worden. De ervaring leert ook dat ouders de nieuw geleerde vaardigheden thuis terug zien. Echter is dit wel afhankelijk van hoe stabiel het gezin is.

Voor de implementatie van ABA in groepsverband op KDC de Berk is een aantal belangrijke punten naar voren gekomen voor de begeleiders van de groep. Er is gezegd dat het voor de begeleiders een behoorlijke investering is om deze training te volgen. Het is namelijk een intensief leerproces waarbij de ervaring is dat het een jaar à anderhalf jaar duurt voordat het toepassen van de geleerde kennis automatisch gaat. *"Het klinkt altijd een soort simpel van je reageert gewoon op wat goed gaat maar er zit echt wel een hoop achter om dat te bepalen"*. Zowel de cursusdagen als de coaching dagen zijn intensief met veel theorie en veel oefenen. Er is aangegeven dat het belangrijk is dat de begeleiders van de groep de training leuk vinden, open staan voor feedback, gemotiveerd zijn, het een uitdaging vinden en tijdens de training gefilmd worden voor eigen gebruik.

Volgens de gedragsdeskundige van KDC de Berk is binnen KDC de Berk een aantal jaar geleden al eens gekeken naar het invoeren van ABA op de groep. Binnen Reinaerde is er toen niet voor gekozen om dat als methode breed binnen de organisatie in te gaan zetten. Ze zegt dat de reden hiervoor was dat ABA heel erg uitgaat van één-op-één behandelrelatie, wat lastig is in een groepssetting. Met de nieuwe ABA in groepsverband voor kinderdagcentra en omdat de financiering nu vanuit de regio's gaat, is dat nu volgens de gedragsdeskundige wel belangrijk om te heroverwegen. Ze zegt dat op het gebied van jonge kinderen met ASS en ook als ze een leerachterstand hebben gemerkt wordt dat ABA en alle aanverwante methoden, werkwijzen en behandelvormen op dit moment het meest geschikt zijn. *"ABA wordt op dit moment het meest omarmt en daar is ook wetenschappelijke evidentie voor gevonden, dus in die zin denk ik dat dat nog wel de meest logische keuze zou zijn terwijl ik wel denk dat een aantal werkvormen van TEACCH ook goed zou zijn om te kijken wat we daarvan zouden kunnen toepassen"*. De gedragsdeskundige vindt dat nog goed bekeken moet worden naar de voor- en nadelen van ABA omdat de methode begrenzingen in omgeving en communicatie met zich mee

brengt om de kinderen te stimuleren tot het nemen van initiatief in contact. Tevens is de verwachting dat extra intervisiebijeenkomsten het team sterk zal houden.

4.3.3 PRT

PRT wordt ingezet op één van de vier dagbehandelingsgroep voor jonge kinderen met ASS. Er is gezegd dat PRT een wetenschappelijke evidentie heeft en erin resulteert om de kinderen tot initiatief nemen te laten komen. Hierdoor gaan zij het nut van communiceren inzien. Aangegeven is dat dit terug te zien is in dat de kinderen bijvoorbeeld beter gaan aangeven wat ze wel willen maar ook dat ze zelf hun grenzen gaan aangeven. Daarnaast wordt PRT ook ingezet om ouders te training. Hiervoor moeten de begeleiders zelf een training hebben gevolgd waarbij ze vaardigheden aanleren. Naast het volgen van de training zou een SPH-achtergrond voldoende moeten zijn.

Volgens de manager van KDC de Berk is de visie vanuit Reinaerde dat KDC de Berk een behandelsetting voor kinderen is en daarin worden ouders ook betrokken, maar er wordt niet specifiek op ouderbegeleiding ingezet. Zij zegt dat als echter uit de praktijk blijkt dat er vraag is naar (meer) ouderbegeleiding, deze vraag extern uitgezet zal worden. *"Dus als het echt een ander product wordt zeg maar en daar extra tijd voor vrij gemaakt moet worden kan dat niet uit het kind geld gefinancierd worden. Het is niet zo dat je denkt omdat het eigenlijk heel mooi zou zijn moeten we het ook gaan doen. Daarvoor ben ik dan ook de persoon die moet bewaken welke kaders we hebben en waar zit de grens waar je geen financiële middelen tegenover hebt staan".*

4.4 VVE programma's

Naast methodes zijn ook een aantal werkwijzen naar voren gekomen die specifiek gebruikt kunnen worden voor een werkmoment. Dit zijn in tegenstelling tot de Kleuteruniversiteit wel Voor- en Vroegschoolse Educatie programma's. Puk & Ko is naar voren gekomen bij één dagbehandelingsgroep voor kinderen met ASS en Uk & Puk is naar voren gekomen bij één KDC. Puk & Ko en Uk & Puk zijn allebei VVE programma's uit het Ko-Totaal pakket. 'Kleine stapjes' en 'hoera ik ga naar groep 1' zijn ook nog genoemd bij een kinderdagcentra en/of dagbehandelingsgroep. Daarnaast wordt op twee SO scholen het VVE programma Kleuterplein gebruikt en heeft de gedragsdeskundige van KDC de Berk het programma Piramide genoemd.

4.4.1 Uk & Puk en Puk & Ko

Onder Ko-Totaal vallen drie VVE programma's waarvan twee uit de praktijk blijkt dat zij het meest belangrijk zijn voor deze doelgroep, namelijk Uk & Puk (0 - 4 jaar) en Puk & Ko (2 - 4 jaar). Beide worden op een verschillende groep gebruikt. Over Uk & Puk is gezegd dat het zich richt op thema's ontdekken, taal en sociale interactie zoals leren je beurt af te wachten, leren om te kijken en luisteren naar elkaar. Daarnaast zeggen ze dat het per individu afhankelijk is of het aansluit, maar dat Uk & Puk is ingedeeld in drie categorieën van nul tot vier jaar waardoor het voor elk kind kan aansluiten. Over Puk & Ko is gezegd dat het themagericht is waarbij de focus op de taalspraakontwikkeling ligt. Hier is aangegeven dat het echter maar in sommige gevallen werkt. *"De kinderen die goed kunnen praten en wat meer inhoud begrijpen van de taal en de woorden, die pakken het beter op dan de kinderen die nog niet zoveel met taal hebben. Maar die vinden Puk, de knuffel, wel heel leuk".* Beide groepen hebben aangegeven dat de programma's goed te implementeren zijn op de Egelgroep. De kosten voor het aanschaffen van het programma zullen rond de €500,- bedragen, dit is een eenmalige uitgave. Daarvoor krijg je de prentenboeken, activiteitenmap en de knuffel. Er is gezegd dat door de goede beschrijvingen iedere begeleider er iets mee kan en is een cursus niet nodig. Wel moeten de begeleiders eigen fantasie gebruiken voor de activiteiten.

4.4.2 Kleuterplein en Peuterplein

Twee van de vier SO scholen maken gebruik van het VVE programma Kleuterplein omdat dit zich richt op thema's, taal en overzichtelijk is. Ze zeggen dat dit programma vooral het

talig niveau verbetert. Het is een programma voor kinderen die al naar school gaan en waar het niveau hoger ligt dan op de Egelgroep. Er is gezegd dat Kleuterplein tegemoet komt aan het belang dat het makkelijk aan te passen is voor kinderen met ASS. Dus gericht op visualisatie, communicatie, niet te lang en concreet. Aangezien Peuterplein de voorloper van Kleuterplein is hebben de scholen aangegeven dat dit mogelijk een goede aansluiting biedt op Kleuterplein. *"Ja Peuterplein lijkt mij een mooie aansluiting. Ik vind het mooi dat het een reguliere methode is, maar omdat je het dus wat lager inzet kan het goed aansluiten"*. Bij Kleuterplein zullen er niet veel moeilijkheden zijn bij het implementeren en dat verwachten ze dus ook niet bij Peuterplein. Begeleiders die een SPH-achtergrond hebben is voldoende voor deze programma's.

4.4.3 Piramide

De gedragsdeskundige van KDC de Berk heeft aangegeven dat door middel van vroeg diagnostiek wordt opgemerkt dat kinderen die opvallen in regulier onderwijs en door gaan naar VVE groepen soms niet succesvol zijn en worden doorverwezen naar KDC de Berk. Omdat volgens haar in de regio Zeist veel gebruik gemaakt wordt van het VVE erkende programma Piramide, zoals op zulke groepen, vindt zij het een goede optie om daar onderzoek naar te doen.

4.5 Dagstructuur en werkmomenten

Bij twee KDC's is naar voren gekomen dat zij op de groep over zijn gegaan van individuele communicatieborden naar een groepsprogramma. Zij hebben aangegeven dat in het begin hier grote twijfels over waren, vooral vanuit de begeleiders omdat ze zich af vroegen of ze er wel goed aan zouden doen om over te stappen. Uiteindelijk is er voor gekozen om met een groepsprogramma aan de slag te gaan omdat op de meeste scholen ook met een groepsprogramma gewerkt wordt en dit de overgang voor de kinderen minder groot maakt. Zij zeggen dat de kinderen op deze manier meer verbaal aangesproken worden, wat zorgt voor minder onrust omdat niet alle kinderen begeleid hoeven worden met hun individuele communicatiebord. Tevens geven zij ook aan doordat voorheen de foto's op ooghoogte van de kinderen hingen, ze de foto's konden pakken en zo dachten te communiceren over wat ze wel wilden doen in plaats van wat ze moesten doen. De ervaring leert dat de kinderen het goed oppakken en de boodschap begrijpen. Sommige kinderen pakken het beter op dan andere kinderen, maar wanneer een enkeling dit nog lastig vindt kan het kind extra aansturing krijgen. *"Je kijkt wel per kind of ze het echt snappen, want als ze het niet snappen en dat is wat school doet, dan hebben ze gewoon een individueel systeem ernaast"*. Wanneer in een groep veel individuele aansturing nodig is zal dat het wel lastig maken om dit te implementeren op de groep.

De gedragsdeskundige van KDC de Berk staat open om te experimenteren met een groepsprogramma in plaats van individuele communicatieborden. Haar verwachting is dat het merendeel van de kinderen het op dit moment kunnen. Ze twijfelt over twee van de tien kinderen die daarin mogelijk nog wat jong zijn of net binnen op de groep zijn. *"Als dat er een of twee binnen zo'n grote groep zijn dan kan je het denk ik proberen en dan hangt het een beetje van het kind af hoe gevoelig die is of dat lukt of dat je daar toch een aanpassing in wilt doen voor die twee"*.

Daarnaast hebben twee KDC's gezegd gebruik te maken van kortere activiteiten van 15 minuten. In plaats van 30 minuten zoals bij KDC de Berk, is dat bij hen 15 minuten per activiteit. Een blok van 30 minuten bevat dus twee activiteiten waarbij de groepjes na 15 minuten wisselen. Na de twee activiteiten is er een ontspannende activiteit zoals even een dansje doen of filmpje kijken. Zij hebben hiervoor gekozen omdat de kinderen geen spanningsboog van een half uur hebben. *"Ze hebben hier maximaal dat ze een kwartiertje goed spelen en na dat kwartier merk je wel dat je ze een beetje begint kwijt te raken. Dus een half uur echt iets van ze verwachten, dat zit er niet in"*. Ook maken zij minder gebruik van ruimtes buiten de groep, zoals een snoezel, zandbak, gymzaal et cetera. *"Snoezelen, wandelen en dat soort dingen die zitten er eigenlijk niet in. We hebben heel gestructureerd"*

twee keer op een dag buiten spelen, gewoon met school en alle andere momenten dat zijn werkmomenten maar in een heel breed iets". Niet alleen de cognitieve werkjes is een werkmoment, maar bijvoorbeeld samen met een kleuren dobbelsteen en duploblokjes de juiste kleuren stapelen en een simpel memory spel, aan tafel, zijn ook leermomenten. Wanneer de uitwijkmogelijkheid naar een ruimte vervalt en beide groepjes in het lokaal een activiteit hebben, kan gebruik gemaakt worden van een kamerscherm.

Vanuit de gedragsdeskundige van KDC de Berk komt de mening ook naar voren dat 30 minuten gericht met een taakje bezig zijn een verwachting is die niet reëel is. Want als puur gekeken wordt naar het ontwikkelingsniveau, de leeftijd en het daarbij behorende curriculum gaat de aandachtspanne om gericht met een taakje bezig te zijn, in tussenstappen, van twee naar 10 minuten. *"Tuurlijk in vrij spel als je heel gemotiveerd bent dan kunnen kinderen dat wel, dus ik kan me voorstellen voor buiten spelen of in de zandbak als een kind daar interesse voor heeft dat dat prima is".* Maar om als basisprincipe de activiteiten een half uur te laten duren wordt niet reëel geacht. *"Ja ik zou daar heel erg voorstander van zijn om dat in basis aan te passen".*

4.6 Mogelijkheden op managementniveau KDC de Berk

Op managementniveau vragen veranderingen tijd en geld. Zoals bij de implementatie van ABA volgens het KDC waar ze het toepassen. Zij zeggen dat het op managementniveau een training is waar veel financiële middelen voor moeten worden ingezet en waarbij het gehele team van de Egelgroep meegenomen moet worden inclusief stagiaires. Zij geven aan dat de ervaring leert dat het lastig is om de kennis over te brengen wanneer je zelf de training volgt. *"Je hebt eigenlijk wel nodig dat mensen snappen waarom je dan wel of niet reageert want dan kunnen ze ook zelf inschatten hoe je reageert, zeker met kinderen die wat hoger niveau hebben. Die wisselen snel af en die ontwikkelen ook snel".* Tevens is gezegd dat de begeleiders zes cursusdagen moeten kunnen volgen. Het is belangrijk om de methode volledig vanaf de basis toe te passen omdat anders het risico bestaat dat de geleerde kennis niet goed toegepast wordt, waardoor juist het verkeerde gedrag versterkt wordt.

Om bepaalde veranderingen die meer geld en tijd vragen door te voeren is het volgens de manager belangrijk dat de gedragsdeskundige achter de visie en inhoud van de methode staat. De manager heeft gezegd dat KDC de Berk als visie heeft dat het goede dienstverlening wilt bieden aan kinderen en dat betekent dat de medewerkers ook voldoende handvatten moeten hebben om het werk goed te kunnen doen. *"Los van de kosten moet eigenlijk de visie en inhoud voorliggend zijn en dan ga je kijken wat haalbaar is en wat nodig is. Dus het is altijd bespreekbaar".* Een goede visie zorgt er eigenlijk voor dat het haalbaar gemaakt moet worden volgens de manager van KDC de Berk. Daarnaast is aangegeven dat medewerkers altijd twee scholingsdagen vanuit ROOT per jaar in kunnen zetten. Tevens is naar voren gekomen dat na de zomer van 2018 twee OZA klassen zullen starten in samenwerking van KDC de Berk en SO school de Meerklank.

5. Conclusie

Om tot een beantwoording van de hoofdvraag *"welke (onderdelen uit) programma's die specifiek zijn ontwikkeld voor jonge kinderen met ASS en een ontwikkelingsachterstand kunnen gebruikt worden op de Egelgroep van KDC de Berk om de voorbereiding op speciaal onderwijs bij deze doelgroep te bevorderen?"* te komen wordt eerst antwoord gegeven op de deelvragen.

5.1 Conclusie deelvraag 1

"Welke pedagogische en didactische methodes sluiten het beste aan bij de ontwikkelingsbehoeften van kinderen met een ontwikkelingsachterstand en autisme op de Egelgroep van KDC de Berk volgens: a) kinderdagcentra/dagbehandelingsgroep en b) speciaal onderwijs scholen?"

Uit dit onderzoek zijn de methodes ABA, TEACCH en PRT aan bod gekomen. TEACCH en PRT zijn beiden aanverwante methodes van ABA. Ze zijn nauw gerelateerd aan ABA omdat ze zijn gebaseerd op de gedragsprincipes van ABA. Hierbij gaat het om de volgende gedragsprincipes: zoveel mogelijk succeservaringen op laten doen, vaardigheden in kleine stapjes aanleren, motivatie van het kind gebruiken, gewenst gedrag belonen en voldoende hulp bieden en dit daarna afbouwen (Huskens & Didden, 2015). Daarnaast is gebleken dat deze drie methodes in het verleden al bekend zijn bij KDC de Berk. Reinaerde heeft onderzoek gedaan naar de toepasbaarheid van ABA binnen de organisatie, TEACCH werd toegepast op de Egelgroep en PRT werd voor sommige kinderen van KDC de Berk ingezet.

Uit dit onderzoek is naar voren gekomen dat volgens kinderdagcentra/dagbehandelingsgroep en de speciaal onderwijs scholen TEACCH een effectief educatief programma is en zich voornamelijk richt op het neerzetten van structuur en taakgerichtheid, door middel van concrete communicatie in de vorm van bijvoorbeeld werkbakken. Door het structureren van taken bevordert dit het zelfstandig werkvermogen van de kinderen wat voor de voorbereiding op school een belangrijk aspect is. Alle vier de kinderdagcentra/dagbehandelingsgroep zetten TEACCH op deze manier in, echter wel per individu bekeken welk kind het nodig heeft. Daarnaast is PRT in dit onderzoek naar voren gekomen bij één kinderdagcentra/dagbehandelingsgroep. PRT richt zich voornamelijk op de interactie en communicatie waarbij ouderbegeleiding een belangrijke rol inneemt. Op deze manier wordt het kind gestimuleerd om eigen initiatief te nemen.

Er is gebleken dat de TEACCH methode bijzonder effectief is voor het bevorderen van zelfstandigheid, maar enkel deze methode toepassen is onvoldoende voor de voorbereiding op het speciaal onderwijs. ABA in groepsverband zal daar goed op aansluiten vanwege het aanleren van de extra belangrijke vaardigheden die het biedt om deel te nemen aan onderwijs, zoals beter functioneren in een groep, beter communiceren waardoor het kind bijvoorbeeld een hulpvraag kan formuleren, beter omgaan met zelfregulatie et cetera. In de praktijk blijkt de combinatie van deze methodes heel effectief bij één kinderdagcentrum uit het onderzoek.

Vanuit de theorie is naar voren gekomen dat kinderen met ASS kwalitatieve tekorten ondervinden op het gebied van sociale interactie, communicatie en flexibiliteit (Staal, 2017). Dit heeft gevolgen voor de ontwikkelingsthema's en bijbehorende ontwikkelingstaken. In figuur 1 (zie p. 12), het algemeen ontwikkelingsmodel, is te zien dat schoolprestaties en omgang met leeftijdgenoten belangrijke ontwikkelingsthema's zijn voor vierjarigen (Meij, 2011). ABA in groepsverband vergroot de vaardigheden die nodig zijn voor het behalen van deze twee ontwikkelingsthema's. Voor de schoolprestaties is het van belang dat de kinderen onderwijs kunnen ontvangen, waar ABA in groepsverband hen op voorbereid. De omgang met leeftijdgenoten wordt gestimuleerd door ABA in groepsverband vanwege de nadruk op het functioneren in een groep en de sociale interactie.

Tevens geeft de theorie aan dat ABA effectief is in het stimuleren van de ontwikkeling van kinderen met ASS en een ontwikkelingsachterstand. Het is een goed onderzochte methode met een hoge wetenschappelijke evidentie (Larsson, 2013). Want sinds de jaren '60 tonen meerdere onderzoeken en studies aan dat ABA als een van de weinige behandelmethodes positieve gedragsveranderingen laat zien bij jonge kinderen met ASS. ABA heeft meerdere aanverwante programma's zoals TEACCH en PRT. Bij TEACCH is in de theorie naar voren gekomen dat het duidelijkheid biedt en angst vermindert door het structureren van tijd, ruimte en taken (Kurt & Parsons, 2009). Dit biedt kinderen meer rust waardoor zij nieuwe vaardigheden kunnen aanleren. Daarentegen komt uit de theorie naar voren dat de effecten van PRT liggen op de afname van kenmerken van ASS, de afname van bijkomende problemen en een toename aan communicatieve vaardigheden laat zien (den Boer & Duifhuis-van de Glindt & Klip, 2014).

Hieruit kan geconcludeerd worden dat zowel uit de theorie als in de praktijk blijkt dat ABA en de aanverwante methoden de beste aansluiting biedt voor kinderen met ASS en een ontwikkelingsachterstand.

5.2 Conclusie deelvraag 2

"Wat is ter aanvulling op de pedagogische en didactische methodes belangrijk voor de voorbereiding op onderwijs op de Egelgroep van KDC de Berk volgens: a) kinderdagcentra/dagbehandelingsgroep en b) speciaal onderwijs scholen?"

Uit dit onderzoek zijn Peuterplein, Uk & Puk en de complete dagstructuur aan bod gekomen. Kinderen hebben zulke verschillende behoeftes dat het differentiëren niet middels een methode of werkwijze te doen is. Uit het onderzoek blijkt dat met name kinderdagcentra/dagbehandelingsgroep gebruik maken van meerdere methodes en werkwijzen.

Bij de speciaal onderwijs scholen maken twee scholen gebruik van het VVE erkende programma Kleuterplein (4 – 6 jaar). De scholen hebben vooral aangegeven dat hiermee de taalontwikkeling van het kind verbetert. In dit geval verbetert de taalontwikkeling door het begrijpen van taal, spreken, sociale communicatie en functioneel lezen. Echter bevat Kleuterplein een te hoog niveau voor de kinderen van de Egelgroep omdat zij niet toe zijn aan de kleuterklas van het basisonderwijs, maar Kleuterplein heeft een voorloper, namelijk Peuterplein (2 – 4 jaar). Op de scholen wordt verwacht dat Peuterplein een goede aansluiting kan bieden.

Vanuit de theorie komt naar voren dat Peuterplein ontwikkeld is voor kinderen met een achterstand in kindercentra waarbij de ontwikkelingsgebieden zoals de cognitieve ontwikkeling, psychosociale ontwikkeling en motorische ontwikkeling centraal staan (Simons, 2015).

Bij kinderdagcentra/dagbehandelingsgroep zijn twee VVE erkende programma's naar voren gekomen. Dit zijn de programma's Uk & Puk (0 – 4 jaar) en Puk & Ko (2 – 4 jaar). De programma's richten zich op thema's ontdekken, taal en sociale interactie zoals leren je beurt af te wachten, leren om te kijken en luisteren naar elkaar. Het is duidelijk dat de kinderen op de dagbehandelingsgroep die gebruik maken van Puk & Ko een hogere intelligentie hebben dan de kinderen van de Egelgroep. Dit zorgt ervoor dat deze twee groepen niet met elkaar te vergelijken zijn. De kinderen op het kinderdagcentra die gebruik maken van Uk & Puk zijn wel een vergelijkbare doelgroep met de Egelgroep. Puk & Ko en Uk & Puk zijn gezien de kosten en achtergrond van de begeleiders beiden goed te implementeren op de groep. Meerwaarde van Uk & Puk is dat het beter toepasbaar is op de Egelgroep omdat de activiteiten vanaf babyniveau gaan en daardoor meer aansluiting biedt vanwege het verschil in intelligentie van de kinderen. De activiteiten van Puk & Ko zullen minder goed aansluiten omdat die zich meer toespitsen op een hogere leeftijdscategorie.

Uit de theorie komt naar voren dat samen met nog een ander programma, deze twee programma's vallen onder Ko-totaal. Ko-totaal richt zich op kinderen met een taalachterstand en besteedt naast taal aandacht aan rekenen, de sociaal-emotionele ontwikkeling en motoriek (Gielen, 2012). Gezien de theorie en de ervaring uit de praktijk sluit Uk & Puk goed aan bij kinderen met een ontwikkelingsachterstand en ASS omdat het zich voornamelijk richt op de taalontwikkeling en omdat het in drie categorieën verdeeld is van nul tot vier. Het biedt meer aansluiting vanwege het niveauverschil binnen de groep. De taalontwikkeling verbetert op het gebied van taalinhoud/woordenschat, taalvorm en communicatie. Vaardigheden voor interactie met de omgeving worden aangeleerd.

Tevens is uit onderzoek bij kinderdagcentra/dagbehandelingsgroep twee keer naar voren gekomen dat naast het inzetten van methodes en werkwijzen voor werkmomenten veel breder gekeken moet worden naar de complete dagstructuur. Zo komt zowel uit onderzoek bij speciaal onderwijs scholen als de theorie naar voren dat het belangrijk is om mee te doen met de dagelijkse routine van de groep, te werken aan een taak in de groep, instructies op te volgen van een volwassene, te functioneren in de nabijheid van andere kinderen, sociale vaardigheden toe te passen zoals beurtgedrag en hulp vragen et cetera (Kooijman, 2013). Uit die aspecten blijkt dat het effectief is om te werken met een groepsprogramma omdat dat beter aansluit op een schoolse setting, korte blokken van 15 minuten beter aansluit op de spanningsboog van deze doelgroep, minder vaak uitwijken naar ruimtes zoals een snoezel of zandbak en werken breder zien gedurende de dag dan alleen een keer per dag het werkmoment zal de stap van kinderdagcentrum naar speciaal onderwijs kleiner maken.

5.3 Conclusie deelvraag 3

"Welke methodes en werkwijzen die naar voren zijn gekomen uit de interviews vinden de medewerkers van KDC de Berk geschikt voor de Egelgroep?"

De medewerkers van KDC de Berk zijn op de hoogte van de goede wetenschappelijke evidentie van ABA en de aanverwante methoden. Naast dat goed gekeken en overlegd moet worden over het implementeren van nieuwe methodes zijn ze erg enthousiast over ABA en TEACCH. De manager vindt dat visie en inhoud van methodes voorop liggen en wanneer deze goed aansluiten bij de Egelgroep, KDC de Berk en Reinaerde het financieel gezien altijd bespreekbaar is. ABA in groepsverband en TEACCH voldoen wel aan de visie behorend bij de huidige behandelsetting omdat de methodes toepasbaar zijn op de groep en aansluiten bij de voorwaarden die nodig zijn om door te stromen naar het speciaal onderwijs. PRT voldoet niet aan de visie behorend bij KDC de Berk omdat PRT zich richt op ouderbegeleiding en op dit moment ligt de focus van KDC de Berk op de behandeling op de groep van het kind. Ouders worden wel betrokken bij de behandeling maar er wordt geen specifieke ouderbegeleiding ingezet vanuit de groep. Uit dit onderzoek blijkt dat Reinaerde ABA mogelijk al wilde implementeren op de verschillende locaties, maar destijds was de methode enkel beschikbaar voor de één-op-één setting. Inmiddels is ABA aangepast voor gebruik in groepsverband en lijkt effectief te zijn op kinderdagcentra. Tevens is gebleken dat jaren geleden de TEACCH methode op de Egelgroep toegepast werd. Echter is deze methode al een aantal jaar niet gebruikt omdat toen minder schoolvoorbereidende kinderen op de groep bleven en kwamen. Inmiddels met de huidige nieuwe doelgroep die wel weer school perspectief heeft wordt de methode nuttig geacht door de gedragsdeskundige.

Naast goed aansluitende methodes is vanuit de begeleiders ook behoefte aan een aansluitend VVE programma. Met name de wens voor een VVE programma gericht op taal begrijpen en spreken is naar voren gekomen vanuit de groep. Vanuit de gedragsdeskundige van KDC de Berk is tevens ook het idee naar voren gekomen om onderzoek te doen naar het VVE erkende programma Piramide (2 – 7 jaar) omdat deze veel gebruikt wordt in de regio Zeist door verschillende voorschoolse groepen om zo aansluiting te vinden met de regio. Uit de theorie komt naar voren dat Piramide een

educatieve aanpak is waarbij alle ontwikkelingsgebieden aan bod komen. De effecten liggen meer op cognitief gebied dan op sociaal-emotioneel gebied (op den Kamp, 2016).

De gedragsdeskundige van KDC de Berk ziet de meerwaarde in het aanpassen van de complete dagstructuur en werkmomenten omdat dit de overgang voor kinderen naar de schoolse setting kleiner maakt. Deze overgang wordt kleiner omdat, net als op school, de kinderen als deel van een groep het groepsprogramma volgen. Tevens is de verwachting van kinderen om 30 minuten gericht met een taakje bezig te zijn niet reëel. Zij worden veel meer geprikkeld wanneer dit teruggebracht wordt naar 15 minuten. De gedragsdeskundige verwacht dat het merendeel van de kinderen het aan kan om over te stappen van een individueel communicatiebord naar een groepsprogramma.

5.4 Conclusie deelvraag 4

"Welke methodes en werkwijzen kunnen op korte termijn, middellange termijn en op lange termijn worden toegepast op de Egelgroep van KDC de Berk?"

Uit onderzoek bij kinderdagcentra/dagbehandelingsgroep en speciaal onderwijs scholen is naar voren gekomen dat alle methodes en werkwijzen die hierboven staan goed te implementeren zijn op de Egelgroep van KDC de Berk. Naast dat de SPH-achtergrond van de begeleiders voldoende is, zijn de methodes en werkwijzen ook geschikt voor de doelgroep op het kinderdagcentrum.

TEACCH is een onderwijsprogramma dat ontwikkeld is voor het speciaal onderwijs en kinderdagcentra, omdat de focus ligt op het aanleren van zelfstandigheid bij kinderen die moeite hebben met leren en ASS hebben (van Rooijen & Rietveld, 2017). TEACCH zal op middellange termijn geïmplementeerd kunnen worden omdat het weinig financiële middelen met zich mee brengt. Voordat de methode geïmplementeerd wordt is het belangrijk dat de begeleiders voldoende kennis hebben over (het uitvoeren van) de methode. Tevens zal in een overleg tussen de begeleiders en de gedragskundige vastgesteld moeten worden welke kinderen TEACCH aangeboden zullen krijgen en wat de frequentie hiervan is.

ABA is speciaal ontwikkeld om in groepsverband op een KDC uit te voeren, het is namelijk gericht op de dynamiek van een groepssetting in plaats van op de één-op-één behandelsetting. Wel is het een vereiste dat voor de ABA methode een dure en intensieve training gevolgd moet worden zodat begeleiders het goed aanleren en toepassen op de groep. Dit zou problematisch kunnen zijn, maar doordat de financiering is overgegaan naar de regio's en de hulpvraag rondom het aantal kinderen met ASS gestegen is binnen de regio biedt dit nieuwe mogelijkheden. De ABA-training zijn eerst trainingsbijeenkomsten waarna coaching op de groep tijdens het werk volgt. Hierdoor zal ABA op de lange termijn geïmplementeerd kunnen worden omdat het ongeveer een jaar tot anderhalf jaar duurt voordat de begeleiders hun handelen helemaal aangepast hebben op de methode.

De naar voren gekomen VVE erkende programma's richten zich op kinderen met een achterstand waarbij een SPH-diploma voldoende is. Met name het programma Uk & Puk richt zich meer op de doelgroep jonge kinderen met ASS vanwege de focus op de taalontwikkeling. De programma's Peuterplein en Piramide zijn algemenere programma's waarbij meerdere ontwikkelingsgebieden centraal staan. De programma's zullen op korte termijn te implementeren zijn omdat de begeleiders enkel het programma hoeven aan te schaffen en geen cursus of training hoeven te volgen. De aanschaf is eenmalig en relatief laag in kosten.

Tot slot zal het aanpassen van de dagstructuur, kortere blokken en een groepsprogramma, op korte termijn te realiseren zijn. Hiervoor zijn geen extra middelen nodig, echter zal dit wel in overleg met de logopediste en met een goede voorbereiding moeten gebeuren.

5.5 Beantwoording hoofdvraag

"Welke (onderdelen uit) programma's die specifiek zijn ontwikkeld voor jonge kinderen met ASS en een ontwikkelingsachterstand kunnen gebruikt worden op de Egelgroep van KDC de Berk om de voorbereiding op speciaal onderwijs bij deze doelgroep te bevorderen?"

De TEACCH methode wordt bij alle respondenten in de groep kinderdagcentra/dagbehandelingsgroep toegepast. Hier gaat het dan met name om de manier van cognitieve werkjes aanbieden door het structureren van taken zodat de zelfstandigheid vergroot wordt. Tevens vinden twee speciaal onderwijs scholen dit uitgangspunt van TEACCH ook passend in de voorbereiding op school. Het is belangrijk om vanuit het individu te bekijken bij welk kind, dit uitgangspunt van TEACCH, de ontwikkeling zal bevorderen en het per individu toepassen. TEACCH zal financieel gezien en gezien de huidige doelgroep goed te implementeren zijn op de Egelgroep. Deze methode zal ter ondersteuning en ter aanvulling aan het behandelaanbod toegevoegd worden. Als hoofd behandelmethode zal aangeraden worden om ABA in groepsverband in te zetten. Omdat ABA bij jonge kinderen met ASS en een ontwikkelingsachterstand een hoge wetenschappelijke evidentie heeft en omdat het in dit onderzoek zeer effectief is gebleken, zal deze methode de beste aansluiting bieden op de schoolvoorbereiding. Deze methode is in de praktijk effectief gebleken omdat het verschillende aspecten bevordert, zoals communicatie en taal doordat de kinderen beter reageren op hun naam, beter grenzen aangeven, beter vragen stellen en beter vertellen wat zij willen. Daarnaast leren de kinderen om te functioneren in een groep door beter op hun beurt te wachten en beter instructies op te volgen. Dit zijn vaardigheden die de kinderen leren waardoor het gedrag om te functioneren in een groep verbetert en ze emotioneel gezien sterker worden. Vanuit de speciaal onderwijs scholen is naar voren gekomen dat zij dit belangrijker vinden in de voorbereiding op school dan het werken aan cognitie. Voor de implementatie van ABA in groepsverband zal rekening gehouden moeten worden met een intensieve training en bijbehorende kosten.

De Egelgroep zal veel kunnen putten uit het VVE-erkende programma Uk & Puk. Dit programma biedt de meeste aansluiting voor kinderen met een ontwikkelingsachterstand en ASS van de Egelgroep, omdat de meerwaarde van dit programma is dat het van nul tot vier jaar loopt en zich voornamelijk richt op de taalspraakontwikkeling. Deze twee aspecten worden op dit moment gemist bij de Kleuteruniversiteit door de begeleiders van de groep. Daarnaast is het programma gericht op sociale interactie, zoals beurtgedrag en kijken en luisteren naar elkaar. De programma's Piramide en Peuterplein zijn hele algemene programma's en lijken hierdoor minder goed aan te sluiten bij de behoeften van de kinderen van de Egelgroep die voortkomen uit de ontwikkelingsachterstand en ASS. Echter zijn alle drie de programma's op het gebied van kosten en achtergrond begeleiders even goed te implementeren.

Tot slot is het veranderen van de complete dagstructuur effectief gebleken, zoals overgaan van individuele communicatieborden naar één groepsprogramma. Dit voorkomt onrust vanwege de verbale aansturing en sluit aan bij een schoolse setting waardoor het de overstap naar school kleiner maakt. Tevens maakt het de overstap van kinderdagcentrum naar school kleiner door minder vaak uit te wijken naar ruimtes zoals de snoezel of zandbak, maar door meer activiteiten op de groep te houden waardoor de kinderen vaker kunnen oefenen met verschillende vaardigheden. Hiermee kan het werken breder gezien worden dan één keer per dag het werkmoment. Tot slot is het belangrijk dat activiteiten maximaal 15 minuten duren in plaats van 30 minuten. Dit sluit beter aan bij de spanningsboog van deze doelgroep. Hiermee wordt voorkomen dat de kinderen vroegtijdig afhaken en zich gaan vervelen, maar meer geprikkeld worden tot leren. De verwachting is dat het aanpassen van de complete dagstructuur aansluit bij de huidige doelgroep.

6. Discussie

Om een aantal discussiepunten aan de orde te laten komen zal dit gedaan worden door kritisch te kijken naar de validiteit, betrouwbaarheid, bruikbaarheid en generaliseerbaarheid.

6.1 Validiteit

De validiteit van het onderzoek houdt in dat de inhoud van de gegevens betrouwbaar zijn. Oftewel of gemeten wordt wat de onderzoeker wilt weten (Migchelbrink, 2013). Op verschillende manieren is de validiteit van de onderzoeksresultaten geprobeerd te waarborgen. Door gebruik te maken van drie verschillende groepen respondenten (medewerkers KDC de Berk, kinderdagcentra/dagbehandelingsgroep, SO scholen) zorgt dat voor triangulatie van databronnen. Hierdoor ontstaat een grotere evidentie voor de gevonden resultaten. Voor elke respondentengroep is een eigen topiclijst (bijlage 1) opgesteld naar aanleiding van het theoretisch kader, waarbij een afweging in opbouw en vragen gemaakt is. Op basis van deze topiclijsten is zorgvuldig het operationaliseringsschema (bijlage 2) opgesteld. Naar aanleiding van het operationaliseringsschema zijn de semi gestructureerde interview vragen (bijlage 3) opgesteld. Door het gebruik van verschillende respondentengroepen zijn meerdere perspectieven voor beantwoording van de hoofdvraag belicht, namelijk de wensen, behoeften en mogelijkheden van KDC de Berk, ervaringen met betrekking tot methodes en werkwijzen en de doorstroom naar speciaal onderwijs. Door continu het belang van het beantwoorden van de hoofdvraag scherp te houden is sprake geweest van een objectieve houding. Tevens is dit door de onderzoeker ook regelmatig gereflecteerd gaandeweg het onderzoek. Hierdoor kloppen de redeneringen die gemaakt zijn tijdens dit onderzoek. Door de hierboven genoemde redenen kan gesteld worden dat de validiteit van dit onderzoek goed is.

6.2 Betrouwbaarheid

De betrouwbaarheid van het onderzoek houdt in dat de werkwijze betrouwbaar is. Oftewel of dezelfde resultaten komen bij een herhaling van het onderzoek (Migchelbrink, 2013). Om de betrouwbaarheid van het onderzoek te vergroten is dicht bij de antwoorden van de respondenten gebleven. Door middel van de interviews te transcriberen zijn deze helder geïnterpreteerd voor de resultaten en ondersteund met citaten. Mocht dit onderzoek herhaald worden bij dezelfde respondenten is de verwachting dat dezelfde uitkomsten zullen komen. Deze verwachting is aanwezig omdat de onderzoeker de betrouwbaarheid heeft vergroot door het stellen van concrete vragen, door te vragen en niet suggestief te zijn. Tevens zijn de interviewvragen voorafgaand aan de interviews geoefend. Bij de respondentengroep kinderdagcentra/dagbehandelingsgroep lopen de interviewresultaten enigszins uiteen. Zo bleek elke groep gebruik te maken van de principes van TEACCH, maar verder zijn veel methodes maar een enkele keer voor gekomen. Dit kan leiden tot onbetrouwbare resultaten over de ervaring omdat het enkel de ervaring van een respondent is. Doordat de onderzoeker heeft gekozen voor triangulatie van databronnen betekent dit dat elke respondentengroep vier respondenten bevatte. Omdat dit een klein aantal is kan dat van invloed zijn op de betrouwbaarheid van het onderzoek. In de resultaten komen namelijk enkel de mening en opvattingen van deze respondenten naar voren. De onderzoeker is zelf werkzaam op de desbetreffende groep van KDC de Berk wat tot eigen aannames kan leiden. Tevens kan de werkrelatie met de medewerkers ervoor zorgen dat bepaalde dingen onuitgesproken blijven omdat de verwachting is dat de onderzoeker het met eigen ervaring en kennis weet. Om de hierboven genoemde redenen is het niet uit te sluiten dat bij herhaling van het onderzoek verschillen in resultaten naar voren kunnen komen.

6.3 Bruikbaarheid en generaliseerbaarheid

De onderzoeksresultaten leveren een representatief beeld op van de inzetbare methodes en werkwijzen voor de voorbereiding op school bij kinderen met ASS en een ontwikkelingsachterstand. Door het trekken van conclusies uit de resultaten en te vergelijken met het theoretisch kader zijn aanbevelingen gemaakt. Hierbij was literatuur en de informatie van de medewerkers van KDC de Berk, kinderdagcentra/dagbehandelingsgroep en SO scholen de basis. De combinatie van aanbevelingen dragen bij aan het oplossen van het praktijkprobleem. Tevens is onderzoek gedaan naar de implementatie van de methodes en werkwijzen, op basis van die resultaten zijn aansluitende aanbevelingen geschreven die concreet en uitvoerbaar zijn voor de opdrachtgever.

De resultaten en aanbevelingen zouden eveneens ingezet kunnen worden bij soortgelijke groepen met dezelfde doelgroep en hetzelfde doel, mits zij niet al werken met bepaalde methodes en werkwijzen. Dit onderzoek is gedaan om de begeleiders van de Egelgroep meer handvatten te geven in de vorm van methodes en werkwijzen die aansluiten bij de doelgroep en de organisatie. De aanbevelingen die gevormd zijn bieden een goede aansluiting op de doelgroep jonge kinderen met een ontwikkelingsachterstand en ASS met schoolperspectief. Echter, wanneer bij een andere soortgelijke doelgroep de kinderen lager niveau hebben, zijn deze combinatie aanbevelingen minder generaliseerbaar. Mocht dit onderzoek herhaald worden met andere respondenten in dezelfde respondentengroepen, zullen mogelijk wel andere methodes en werkwijzen naar voren komen. Dit tast de betrouwbaarheid van het onderzoek niet aan omdat het gaat om het vinden van een geschikte combinatie aan methodes en werkwijzen die passend zijn bij de doelgroep en bij het kinderdagcentrum.

7. Aanbevelingen

Door het beantwoorden van de hoofdvraag zijn een aantal aanbevelingen te doen. Gedurende het onderzoek is echter gebleken dat de behoefte is ontstaan aan meerdere aanbevelingen buiten het bereik van de originele hoofdvraag. Uit het onderzoek is naar voren gekomen dat een goede voorbereiding op onderwijs veel breder is dan enkel methodes en erkende programma's, zoals het dagprogramma. Tevens is vanuit de begeleiders van de Egelgroep naast passende methodes/programma's ook wensen en behoeften naar voren gekomen, zoals intervisiebijeenkomsten. Deze worden aldus meegenomen in de aanbevelingen die gedaan worden. Tevens zijn de aanbevelingen onderverdeeld in aanbevelingen die haalbaar zijn op korte termijn, middellange termijn en op lange termijn. Deze verdeling is gemaakt op basis van een schatting van hoelang de implementatie zal duren, wat een logische volgorde zal zijn en ter ondersteuning voor de medewerkers van KDC de Berk.

7.1 Aanbevelingen haalbaar op korte termijn

Ervan uitgaande dat deze aanbevelingen haalbaar zijn binnen een termijn van vier weken.

- Persoonlijke bak met werkjes voor ieder kind
Om concreet te werken aan werkdoelen en de Plancius leerlijnen krijgt elk kind een eigen bak waar de begeleiding elke acht weken nieuwe werkjes in doet. Door herhaling leren deze kinderen het best. Per bak kunnen meerdere (zes of zeven) kleine werkjes zitten die het kind zelfstandig of bijna zelfstandig kan uitvoeren. Dit kan aangeboden worden bij elk kind tijdens vrije momenten en zelfstandig werkmomenten. Hierbij is het handig om een lijst op te stellen met alle mogelijke werkjes voor deze kinderen, zoals werkjes van internet, uit de Kleuteruniversiteit en/of zelf bedacht. Voor deze aanbeveling is gekozen omdat het houvast biedt aan de begeleiders om snel gepast materiaal aan te bieden dat aansluit bij de ontwikkeling van het kind. Hierdoor worden de vrije momenten en zelfstandig werkmomenten efficiënter benut dan op dit moment het geval is. Tevens gaat dit om het aanbieden van passende werkjes en niet, in tegenstelling tot TEACCH, om de manier hoe het aangeboden wordt.
- VVE programma Uk & Puk aanschaffen
Ter aanvulling op het programma Kleuteruniversiteit zal het complete programma Uk & Puk aangeschaft kunnen worden. Hierbij ontvangt de Egelgroep onder andere de prentenboeken, de activiteitenmap en de handpop Puk. De exacte prijs voor dit totaal pakket is €481,70 en de levertijd is 7 tot 10 werkdagen. Wanneer het pakket binnen is kunnen de begeleiders er direct mee aan de slag. De keuze is op dit VVE programma gevallen omdat het is ingedeeld in drie categorieën van nul tot vier jaar waardoor het voor elk kind kan aansluiten en omdat de taalspraakontwikkeling verbetert, waar deze doelgroep behoefte aan heeft. Tevens hebben de SO scholen aangegeven dat taal belangrijk is zodat een kind zelf een begin van een hulpvraag kan formuleren. Daarnaast is het programma gericht op sociale interactie, zoals leren je beurt af te wachten en om te leren kijken en luisteren naar elkaar.
- Overgaan naar een groepsprogramma
Voor het bevorderen van de schoolse setting zullen de communicatieborden vervangen worden door een groepsprogramma. Het groepsprogramma wordt gebruikt voor elk kind en hiervoor worden foto's of pictogrammen gebruikt. In het geval dat een of twee kinderen meer aansturing nodig blijken te hebben kan ter ondersteuning de foto of het pictogram naar het kind gebracht worden zodat voor hen duidelijk wordt wat ze gaan doen en wat van hen verwacht wordt. De vormgeving hiervan zal in overleg gaan met de groepsbegeleiders en de logopediste. Hierin zullen namelijk nog keuzes te maken zijn of gebruik gemaakt zal worden van foto's of pictogrammen en waar het groepsprogramma komt te

hangen bijvoorbeeld. Naast dat deze aanbeveling aansluit op de schoolse setting, zal het ook onrust verminderen doordat de kinderen verbaal aangesproken worden en niet individueel begeleid hoeven worden naar hun communicatiebord. Het overgaan naar een groepsprogramma zorgt ervoor dat de stap naar school kleiner wordt.

- Activiteiten van maximaal 15 minuten inzetten

Om dichterbij de aandachtsspanne van deze jonge kinderen te komen, zal het dagprogramma aangepast kunnen worden zodat activiteiten 15 minuten duren in plaats van 30 minuten. Doordat de activiteiten korter duren zal het programma voller komen te staan met activiteiten waarbij minder uitgeweken hoeft te worden naar externe ruimtes. Hierbij is op de groep een simpel memory spel, of een toren met de juiste kleuren blokken bouwen ook al een werkmoment voor de kinderen. Het is belangrijk dat na elke twee activiteiten tenminste één ontspannende en/of bewegende activiteit komt. Doordat het programma voller staat kan ervoor gekozen worden om elke week dezelfde dagprogramma's te gebruiken, dit biedt structuur. Deze aanbeveling kan tegelijk met de overgang naar een groepsprogramma uitgevoerd worden. Naast dat deze manier dichterbij de aandachtsspanne van het kind komt, wordt het kind hierdoor meer geprikkeld en ontvangt het meer leermomenten. Dit komt omdat het programma voller staat en minder naar ruimtes uitgeweken wordt.

7.2 Aanbevelingen haalbaar op middellange termijn

Ervan uitgaande dat deze aanbevelingen haalbaar zijn binnen een termijn van zeven weken.

- Inzetten van de TEACCH methode

Het is belangrijk dat de groepsbegeleiders samen met de gedragsdeskundige bekijken voor welke kinderen het bevorderend is om het uitgangspunt van TEACCH, de manier van cognitieve werkjes aanbieden door het structureren van taken om de zelfstandigheid te vergroten, in te zetten. Tevens is het belangrijk om hierbij te bekijken hoe vaak dit per dag/week ingezet zal worden en zullen werkbakken in drie verschillende kleuren of met drie cijfers aangeschaft moeten worden. Voor deze aanbeveling is gekozen omdat TEACCH zowel vanuit de theorie als vanuit dit onderzoek effectief blijkt te zijn voor deze doelgroep. Het vergroot de zelfstandigheid en kinderen kunnen op deze manier, door een duidelijk begin en eind, nieuwe vaardigheden leren. Tevens is gebleken dat kinderen deze zelfstandigheid kunnen doorzetten op school zonder het gebruik van TEACCH.

- Intervisie

Naast de groepsoverleggen waarin elk kind besproken wordt, zullen ook intervisiebijeenkomsten moeten komen. Deze intervisiebijeenkomsten zijn met de groepsbegeleiders en de gedragsdeskundige om specifiek te kijken naar het behandelaanbod van de groep, hoe de uitvoering ervoor staat en waar vragen vanuit de begeleiders liggen ten aanzien van de gebruikte methodes/programma's. Voor deze aanbeveling is gekozen omdat vanuit de groep naar voren is gekomen dat de begeleiders het een voordeel zouden vinden als er extra begeleiding is middels intervisie. Dit willen zij graag omdat de doelgroep continu blijft ontwikkelen/veranderen en om het team sterk te houden omtrent het behandelaanbod. Het is aan te raden om dit elke 10/12 weken in te plannen om de behandeling zo optimaal mogelijk te houden.

7.3 Aanbevelingen haalbaar op lange termijn

Ervan uitgaande dat deze aanbevelingen haalbaar zijn na de zomervakantie van 2018.

1. Volledig inzetten van de methode ABA in groepsverband voor kinderdagcentra
Om het gewenste resultaat te behalen van het toepassen van de geleerde kennis is het belangrijk dat ABA volledig ingezet wordt vanuit het hele team inclusief stagiaires. Er is namelijk gebleken dat het niet mogelijk is om stagiaires zelf te begeleiden als de begeleider zelf in het trainingstraject zit. Om deze reden is het handig om hier in september mee te starten wanneer stagiaires ook op de groep starten. Tevens is het belangrijk dat de gedragsdeskundige nauw betrokken is bij het traject omdat dit ten goede komt van het behandelaanbod en zij de begeleiders dan ook kan ondersteunen. Voor deze aanbeveling is gekozen omdat kinderen door middel van ABA in groepsverband zichtbaar leren op het gebied van communicatie en taal, zoals beter reageren op hun naam, beter grenzen aangeven, beter vragen stellen en beter vertellen wat zij willen. Daarnaast leren de kinderen om te functioneren in een groep door beter op hun beurt te wachten en beter instructies op te volgen. Dit zijn vaardigheden die de kinderen leren waardoor het gedrag om te functioneren in een groep verbetert en ze emotioneel gezien sterker worden. Deze training wordt onder andere aangeboden via het ABA-Instituut in Waalwijk en het ABA Centrum in Woerden. Deze training zal tussen de €2000,- en €2500,- per deelnemer bedragen en zal zes tot twaalf maanden duren.

Literatuurlijst

- Albers, R. (2010). *Interventie Ben ik in Beeld*. Nederlands Jeugdinstituut.
- Altrecht Autisme, Jeugd. (2018). *Floorplay Voor kinderen van 0 - 6 jaar met autisme of een vermoeden daarvan*. Auteur onbekend.
- American Psychiatric Association. (2014). *DSM-5. Handboek voor de classificatie van psychische stoornissen*. Amsterdam: Uitgeverij Boom.
- Arensbergen, van C. & Liefhebber, S. (2009). *Landelijk competentieprofiel voor beroepskrachten (niveau ABC) in het primaire proces van de gehandicaptenzorg*. Vereniging Gehandicaptenzorg Nederland.
- Bakker, I. & Bakker, K. & van Dijke, A. & Terpstra, L. (1998). *O&O in perspectief*. NIZW.
- Berckelaer-Onnes, van I. (2017). "Focus op wat kinderen met autisme nodig hebben". *Kind & Adolescent Praktijk*, nr. 3, p. 29-33.
- Blakenburg, K. (2005). *Algemene handleiding STIP*.
- Boer, den J.C. & Duifhuis-van de Glind, E.A. & Klip, H. (2014). *Pivotal Response Treatment vermindert kenmerken autisme bij jonge kinderen met ASS*. Karakter Kinder- en Jeugdpsychiatrie.
- Brewer, R. & Mueller, T. (2008). *Strategies at Hand. Quick and Handy Strategies for Working With Students on the Autism Spectrum*. Autisme Asperger Publishing Company.
- Bruin, de C. (2012). *Auti-communicatie: geef me de 5*. Doetinchem: Graviant.
- Didden, R. & Huskens, B. (2008). *Begeleiding van kinderen en jongeren met autisme: van onderzoek naar praktijk*. Houten: Bohn Stafleu van Loghum.
- Dobber, M. (2014). *Interventie Startblokken en Basisontwikkeling*. Nederlands Jeugdinstituut.
- Gielen, M. (2012). *Interventie Uk en Puk*. Nederlands Jeugdinstituut.
- Haxe, M. & Nijboer, K. & Velderman, H. (2002). *Kinderen met ernstige problemen. Standaarden voor de praktijk in het onderwijs*. Apeldoorn: Uitgeverij Garant.
- Hellinckx, W. (1998). *Pedagogische thuishulp in problematische opvoedingssituaties*. Apeldoorn. Garant-uitgevers.
- Hollingsworth, J. R. & Ybarra, S. E. (2008). *Explicit Direct Instruction (EDI). The Power of the Well-Crafted, Well-Taught Lesson*. Sage Publications Inc.
- Huskens, B. & Didden, R. (2015). *Applied Behavior Analysis bij kinderen en adolescenten met autisme. Een inleiding voor ouders, begeleiders en leerkrachten*. Arnhem: CCD Uitgevers.
- <http://asswijzer.nl/index.php/nl/page/view/13/over-de-asswijzer>, geraadpleegd op 3-12-2017
- <https://wij-leren.nl/SBL-competenties-leerkracht-primair-onderwijs.php>, geraadpleegd op 12-10-2017
- https://www.kleuteruniversiteit.nl/wp-content/uploads/2017/01/kleuteruniversiteit_brochure_website.pdf, geraadpleegd op 5-10-2017
- <http://www.leerlijnen.cedgroep.nl/so.aspx>, geraadpleegd op 15-10-2017
- <http://www.leerlijnen.cedgroep.nl/zml-so.aspx>, geraadpleegd op 15-10-2017
- <http://www.logo3000.nl/#about>, geraadpleegd op 3-12-2017
- <https://www.nji.nl/nl/Databank/Databank-Effectieve-Jeugdinterventies/Niet-erkend/Kleine-Stapjes>, geraadpleegd op 2-12-2017
- <http://www.reinaerde.nl/locatiedetail.aspx?id=322>, geraadpleegd op 3-10-2017
- <http://www.swvzout.nl/over-swv-zout/>, geraadpleegd op 12-10-2017
- <https://www.timpaanonderwijs.nl/producten/ik-ko/>, geraadpleegd op 2-3-2018
- Ince, D. & Schonewille, J. (2016). *Interventie Kaleidoscoop*. Nederlands Jeugdinstituut.
- Kamp, op den M. (2016). *Interventie Piramide*. Nederlands Jeugdinstituut.
- Karsten, J. (2012). *Interventie Doe meer met Bas*. Nederlands Jeugdinstituut.

- Kooijman, Y. (2013). Interventie. *Dagbehandeling kinderen met een autismespectrumstoornis 3-7 jaar*. Nederlands Jeugdinstituut.
- Kurt, O. & Parsons, C. (2009). Improving classroom learning: the effectiveness of time delay within the TEACCH approach. *International journal of special education*, no 3, p. 173-185.
- Laan, van der A. & Cordang, M. & Goudswaard, M. & Jonkman, L. (2007). *Methode Fototaal. Thijs & Toetsie leermiddelen ZML 4-8 jaar*. Nationaal expertisecentrum leerplanontwikkeling en CED-Groep.
- Larsson, E. (2013). *Is Applied Behavior Analysis (ABA) and Early Intensive Behavioral Intervention (EIBI) an Effective Treatment for Autism?* The Lovaas Institute for Early Intervention Midwest Headquarters.
- Meij, H. (2011). *De basis van opvoeding en ontwikkeling*. Nederlands Jeugdinstituut.
- Migchelbrink, F. (2013). *Handboek praktijkgericht onderzoek. Zorg, welzijn, wonen en werken*. Amsterdam: Uitgeverij SWP.
- NasoudiGharehBolagh, R. & Zahednezhad, H. & VosoughiIlkhchi, S. (2013). The Effectiveness of Treatment- Education Methods in Children with Autism Disorders. *Procedia - Social and Behavioral Sciences*, no 84, p. 1679-1683.
- Noens, I. (2007). *Autisme in orthopedagogisch perspectief*. Amsterdam: Uitgeverij Boom academic.
- Notbohm, E. & Zysk, V. (2008). *Autisme in de praktijk. 1001 ideeën, tips en strategieën voor ouders en leerkrachten*. Huizen: Uitgeverij Pica.
- Olofsen, K. & Oskam, E. (2006). Communiceren met alle middelen: Totale Communicatie bij mensen met dementie. *Denkbeeld, jaargang 3*, p. 80-83.
- Peeters, T. (2009). *Autisme: van begrijpen tot begeleiden*. Amsterdam: Houtekiet.
- Rietveld, L. & van Rooijen, K. (2017). *Jeugdigen met autisme. Wat werkt?* Nederlands Jeugdinstituut.
- Riksen-Walraven, M. (1989). Meten in perspectief. Een levensloopmodel als achtergrond bij het meten en beïnvloeden van gedrag en interacties. *Tijdschrift voor Orthopedagogiek*, nr. 23, p. 16-33.
- Riksen-Walraven, M. & IJzendoorn, van M.H. & Tavecchio, L.W.C. (2004). *De kwaliteit van de Nederlandse kinderopvang*. Amsterdam: Uitgeverij Boom.
- Rigter, J. (2016). *Ontwikkelingspsychopathologie bij kinderen en jeugdigen*. Amsterdam: Uitgeverij Coutinho.
- Sijde, van der A. (2013). Autisme in de DSM-5. *Wetenschappelijk tijdschrift autisme, jaargang 2*, p. 40-49.
- Simons, E. (2015). *Interventie Peuterplein en Kleuterplein*. Nederlands Jeugdinstituut.
- Slot, N.W. & Spanjaard, H.J.M. (2009). *Competentievergroting in de residentiële jeugdzorg*. HBuitgevers.
- Staal, W. G. (2017). Autismespectrumstoornissen. *Bijblijven*, nr. 1, p. 645-655.
- Smit, H. & Dekker, M. (2016). *Stagehandleiding SPH*. Hogeschool Leiden Cluster Social Work en Toegepaste Psychologie.
- Vereniging Gehandicaptenzorg Nederland (2009). *Competentieprofiel voor beroepskrachten in het primaire proces van de gehandicaptenzorg die ondersteuning bieden aan kinderen (0-6 jaar) met een ontwikkelingsachterstand*. Amsterdam: Drukkerij Spinhex & Industrie.
- Vereniging Gehandicaptenzorg Nederland (2009). *Competentieprofiel voor beroepskrachten in het primaire proces van de gehandicaptenzorg die ondersteuning bieden aan mensen met autisme spectrum stoornissen*. Amsterdam: Drukkerij Spinhex & Industrie.
- Warneke, E. & Kieft, H. (2017). *Interventie Leefstijl*. Nederlands Jeugdinstituut.

Bijlage 1 Topic lijsten

Voor interviews met de volgende respondenten zijn topiclijsten opgesteld:

- Vier kinderdagcentra en dagbehandelingsgroep: KDC de Walnoot, KDC Skippy, KDC Oikos, Youké Jeugdhulp
- Vier speciaal onderwijs scholen: Meerklank, de Stuijtheuvel, Noorderlicht, C.P. van Leersum
- Vier medewerkers van KDC de Berk: één begeleider C van de Egelgroep, één begeleider D van KDC de Berk, één gedragsdeskundige, één manager

Kinderdagcentra/dagbehandelingsgroep

- Geschikte didactische methodes
 - Voorbereiding op cluster 3 en 4
 - Voor kinderen met een ontwikkelingsachterstand en autisme
 - Verwachtingen
- Geschikte aanvullende methodes
 - Voorbereiding op cluster 3 en 4
 - Voor kinderen met een ontwikkelingsachterstand en autisme
 - Verwachtingen
- Aansluiting
 - Effecten van de methode
 - Toepasbaarheid van de methode
 - Begrijpbaarheid van de methode
- Vaardigheden
 - Van de medewerkers
 - Van de kinderen
- Belangrijk voor netwerk
- Tips

Speciaal onderwijs scholen

- Geschikte didactische methodes
 - Voorbereiding op cluster 3 en 4
 - Voor kinderen met een ontwikkelingsachterstand en autisme
 - Verwachtingen
- Geschikte aanvullende methodes
 - Voorbereiding op cluster 3 en 4
 - Voor kinderen met een ontwikkelingsachterstand en autisme
 - Verwachtingen
- Aansluiting
 - Effecten van de methode
 - Toepasbaarheid van de methode
 - Begrijpbaarheid van de methode
- Vaardigheden
 - Van de medewerkers
 - Van de kinderen
- Belangrijk voor netwerk
- Tips

Medewerkers van KDC de Berk

- Wensen en behoeften
 - Begeleiders
 - Gedragsdeskundige
 - Manager
- Struikelblokken
 - Begeleiders
 - Managementniveau

- Mogelijkheden
 - Financieel
 - Mankracht, tijd
- Visie methodes
 - Aansluiting
 - Effecten
 - Toepasbaarheid
- Netwerk
- Tips

Bijlage 2 Operationaliseringsschema

Begrip	Dimensie	Indicator
Passend onderwijs	Speciaal onderwijs	Welke methodes zijn geschikt voor het bieden van een vorm van onderwijs aan kinderen met een ontwikkelingsachterstand en autisme van de Egelgroep?
	Onderwijs-zorgarrangementen (OZA)	Welke methodes zijn geschikt voor het bieden van een vorm van onderwijs aan kinderen met een ontwikkelingsachterstand en autisme van de Egelgroep?
Didactische middelen	Cluster 3, cluster 4 en OZA	Is het geschikt voor kinderen met een ontwikkelingsachterstand en autisme?
		Is het doorlopen van deze methode voldoende om door te stromen naar onderwijs?
	KDC de Berk	Vinden de medewerkers de methode geschikt?
Pedagogische middelen	Cluster 3, cluster 4 en OZA	Is het geschikt voor kinderen met een ontwikkelingsachterstand en autisme?
		Is het doorlopen van deze methode voldoende om door te stromen naar onderwijs?
	KDC de Berk	Vinden de medewerkers de methode geschikt?
Aansluiting	KDC de Berk	Begrijpen de begeleiders de nieuwe methode?
		Kan de nieuwe methode uitgevoerd worden op de Egelgroep?
		Zien de begeleiders het zitten om de nieuwe methode uit te voeren?
	Speciaal onderwijs	Zijn er positieve (gedrags)veranderingen bij de kinderen met een ontwikkelingsachterstand en autisme te zien zijn bij het

		uitvoeren van de nieuwe methode?
	OZA	Zijn er positieve (gedrags)veranderingen bij de kinderen met een ontwikkelingsachterstand en autisme te zien zijn bij het uitvoeren van de nieuwe methode?
Vaardigheden	KDC de Berk	Vergroot het de vaardigheden van de medewerkers van KDC de Berk die op de Egelgroep staan?
		Verbeterd daardoor de voorbereiding op deelname aan onderwijs voor kinderen met een ontwikkelingsachterstand en autisme?
	Kinderen met een ontwikkelingsachterstand en autisme	Vergroot het de vaardigheden van de kinderen met een ontwikkelingsachterstand en autisme om deel te kunnen nemen aan onderwijs?

Bijlage 3 Interviewvragen

Interviewvragen kinderdagcentra/dagbehandelingsgroep

- Welke schoolvoorbereidende methodes zijn bij jullie bekend voor deze doelgroep?
- Welke ervaren jullie als effectief?
- Waarom ervaren jullie deze methode als effectief? (Waar zie je het aan)
- Waar richt deze methode zich op t.a.z. van het specifieke autisme en t.a.z. van bijkomende gedragsproblemen?
- Op welke vaardigheden bij kinderen richt deze methode zich vooral?
- Hoe toepasbaar is deze methode binnen een KDC? (Wat maakt het lastig, wie zijn de experts etc.)
- Wat zou de achtergrond van de begeleiders van het KDC moeten zijn voor het uitvoeren van deze methode?
- Is een kind geschikt voor speciaal onderwijs na het doorlopen van deze methode?
- Wat is vanuit deze methode nog belangrijk voor de rol van de ouders van het kind?
- Welke (pedagogische) methodes gebruiken jullie ter ondersteuning van de schoolvoorbereidende methode?
- Waarom gebruiken jullie die (pedagogische) methode?
- Waarom sluit deze (pedagogische) methode aan bij de schoolvoorbereidende methode?
- Heeft u verder nog iets toe te voegen wat van belang kan zijn voor KDC de Berk?
- Heeft u nog tips die u wilt meegeven?

Interviewvragen speciaal onderwijs scholen

- Welke methodes gebruiken jullie voor deze doelgroep?
- Welke ervaren jullie als effectief?
- Waarom ervaren jullie deze methode als effectief? (Waar zie je het aan)
- Waar richt deze methode zich op t.a.z. van het specifieke autisme en t.a.z. van bijkomende gedragsproblemen?
- Op welke vaardigheden bij kinderen richt deze methode zich vooral?
- Hoe toepasbaar is deze methode binnen een KDC? (Wat maakt het lastig, wie zijn de experts etc.)
- Wat zou de achtergrond van de begeleiders van het KDC moeten zijn voor het uitvoeren van deze methode?
- Is een kind geschikt voor speciaal onderwijs na het doorlopen van deze methode?
- Wat is vanuit deze methode nog belangrijk voor de rol van de ouders van het kind?
- Wat verwachten jullie van een kind voor doorstroom naar deze school?
- Wat ervaren jullie als risico bij het doorstromen van kinderdagcentrum naar speciaal onderwijs?
- Wat is belangrijk of zouden jullie graag terug zien in de voorbereiding op speciaal onderwijs? (Sluiten methodes aan?)
- Heeft u verder nog iets toe te voegen wat van belang kan zijn voor KDC de Berk?
- Heeft u nog tips die u wilt meegeven?

Interviewvragen KDC de Berk

Begeleider van de groep:

- Kunt u me vertellen in hoeverre u bekend met autisme?
- Zou u hier meer kennis over willen hebben?
- In hoeverre bent u bekend met wat een ontwikkelingsachterstand bij kinderen

betekent?

- Zou u hier meer kennis over willen hebben?
- Welke ervaringen hebben jullie tot nu toe met methodes die gericht zijn op kinderen autisme?
- Wat zijn de struikelblokken van de huidige methodes?
- Heeft u het idee dat u beter begeleid zou willen worden bij een methode? (Zo ja, waarin precies en waarom?)
- Wat zou beter kunnen ?
- Aan welke methodes denkt u die passend zijn voor deze doelgroep en waarom?
- Waarom is deze nu nog niet op de Berk?
- Wat is belangrijk als u kijkt naar de rol van ouders en de samenwerking? (per methode)
- In hoeverre zou u veranderingen passend vinden bij uw werkzaamheden? (Trainingen/ouderbegeleiding)
- Heeft u verder nog iets toe te voegen wat van belang kan zijn voor het onderzoek?
- Heeft u nog tips?

Coördinerende functie en manager:

- Heeft de Berk een duidelijk idee over wat voor methodes gericht op de schoolvoorbereiding van kinderen met een ontwikkelingsachterstand en autisme op korte termijn haalbaar zijn en op lange termijn? En waar hangt dit mee samen? (Zoals mankracht, budgetten, tijd etc.)
- Wat moet er gebeuren om de verschillende nieuwe methodes te kunnen realiseren?
- In hoeverre zou u veranderingen passend vinden bij de werkzaamheden van de medewerkers? (Trainingen, ouderbegeleiding etc.)
- Bekeken vanuit het beleid en de visie van de Berk, waarmee moet rekening gehouden worden?
- Heeft u verder nog iets toe te voegen wat van belang kan zijn voor het onderzoek?
- Heeft u nog tips?

Gedragdeskundige:

- Heeft de Berk een duidelijk idee over wat voor methodes gericht op de schoolvoorbereiding van kinderen met een ontwikkelingsachterstand en autisme op korte termijn haalbaar zijn en op lange termijn? En waar hangt dit mee samen? (Zoals mankracht, budgetten, tijd etc.)
- Aan welke methodes denkt u die passend zijn voor deze doelgroep en waarom?
- Wat is uw visie/mening over het toepassen van methode/programma X op de Egelgroep? (TEACCH, ABA, VVE erkend programma gericht op taal)
- Wat zou het lastig maken om methode/programma X te implementeren op de Egelgroep?
- Wat is uw visie/mening over eventuele veranderingen in het dagprogramma zoals overgaan naar kortere blokken en een groepsprogramma?
- Bekeken vanuit het beleid en de visie van de Berk, waarmee moet rekening gehouden worden?
- Heeft u verder nog iets toe te voegen wat van belang kan zijn voor het onderzoek?
- Heeft u nog tips?

Bijlage 4 Overzicht programma's

Didactische en pedagogische methodes

<i>Methodes</i>	<i>In het kort</i>
Applied Behavior Analysis (ABA) • Early Intensive Behavioral Intervention for Young children (EIBI) • Discrete Trial Training (DTT) • Pivotal Response Training (PRT)	Er is aangetoond dat de ABA methode effectief is in het stimuleren van de ontwikkeling van kinderen met ASS en/of een ontwikkelingsachterstand (Larsson, 2013). ABA bestaat uit meerdere programma's en is een goed onderzochte en effectieve intensieve gedragstherapie (van Rooijen & Rietveld, 2017).
ASSwijzer	Begeleidingsvorm die geschikt is voor kinderen met ASS en een verstandelijke beperking. De methode kan worden toegepast door een gedragsdeskundige/autismedeskundige (www.asswijzer.nl , 3 december 2017).
CED-Groep (Centrum Educatieve Dienstverlening) - Leerlijnen SO - Leerlijnen ZML SO - Leerlijnen Plancius	Wordt veel gebruikt op SO scholen. Elke leerlijn is een concrete omschrijving van wat een leerling moet kunnen bij een bepaald IQ. De eindniveaus van de Plancius leerlijnen sluiten aan bij de beginniveaus (niveau 1) van de leerlijnen ZML (zeer moeilijk lerend) (www.leerlijnen.cedgroep.nl , 15 oktober 2017).
Competentievergroterend werken	De methode gaat uit van het aanleren en niet van het afleren. Het competentiemodel wordt toegepast om voldoende vaardigheden te kunnen aanleren om zo een ontwikkelingstaak adequaat uit te voeren (Slot & Spanjaard, 2009).
'Developmental, social-pragmatic models of intervention' (DSP) - Reciprocal Imitation Training (RIT)	Matig bewijs voor de effectiviteit. Dit programma is voor kinderen met ASS. Gericht op sociale wederkerigheid en pragmatische taalvaardigheid (van Rooijen & Rietveld, 2017).
EDI-model (Expliciete Directe Instructie)	Het is een methode waarbij lessen gegeven kunnen worden volgens het EDI-model (Hollingsworth & Ybarra, 2008).
'Geef me de 5'	Effectieve methode om een kind met ASS (en een verstandelijke beperking) duidelijkheid te geven over Wie, Wat, Hoe, Waar en Wanneer (de Bruin, 2012).
Leefstijl	Stimuleert sociaal gedrag en positieve betrokkenheid bij kinderen en jongeren op school, thuis en in de omgeving. Dit programma is voor alle kinderen van regulier en speciaal basisonderwijs (Warneke & Kieft, 2017).
LOGO3000	De 3000 belangrijkste woorden om te weten omgezet in didactisch materiaal door middel van concrete voorbeelden en beeldmateriaal (www.logo3000.nl , 3 december 2017).
'Naturalistic developmental behavioral interventions' • Early Start Denver Model (ESDM) (1 – 5 jaar)	Combinatie van DSP en ABA. Goede wetenschappelijke onderbouwing. Kinderen met ASS laten na twee jaar een verbetering zien van IQ en adaptief gedrag en vermindering van de ernst van ASS (van Rooijen & Rietveld, 2017).

Picture Exchange Communication System (PECS)	Een van de beter onderzochte communicatieve middelen. Jonge kinderen met ASS leren door middel van plaatjes uitwisselen aan te geven wat ze willen (van Rooijen & Rietveld, 2017).
Psychiatrische intensieve behandeling voor autisme (PIBA) (tot 7 jaar)	Zeer intensieve succesvolle interventie waarbij de omgeving gestructureerd wordt, probleemgedrag vermindert wordt en vaardigheden aangeleerd worden (Didden & Huskens, 2008).
'Social stories' -methodiek	Methodiek voor het aanleren van adequate reacties in sociale situaties. Voor kinderen met ASS vanaf drie jaar zodat ze inzicht krijgen in de verschillende aspecten van een situatie (van Rooijen & Rietveld, 2017).
STIP (4 – 20 jaar)	Is ontwikkeld voor zeer moeilijk lerende kinderen waarbij veel aandacht is voor aanleren en toepassen van geleerde kennis en vaardigheden op sociaal gebied. De methode richt zich ook op subgroepen als leerlingen met ASS (Blakenburg, 2005).
Totale Communicatie (TC) en Ondersteunende Communicatie (OC)	Een methode waarbij het gaat om bewust gebruik te maken van (alle) vormen van communicatie (Olofsen & Oskam, 2006).
Treatment and Education for Autistic Children and Children with Communicative Handicaps (TEACCH)	Onderwijsprogramma in het speciaal onderwijs en kinderdagcentra. Geschikt voor kinderen met ASS en een verstandelijke beperking. Het is een goed onderzocht en effectief educatief programma (van Rooijen & Rietveld, 2017). Tevens is het een aanverwante methode van ABA omdat het gebaseerd is op dezelfde gedragsprincipes (Huskens & Didden, 2015).

Overige programma's voor de doelgroep

<i>Programma</i>	<i>In het kort</i>
Ben ik in Beeld (2 – 4 jaar)	VVE-erkend. Voornamelijk gericht op het verbeteren van de taalvaardigheid. Ontwikkeld voor kinderen uit achterstandsgroepen waar Nederlands niet de eerste taal is. Voor kinderdagverblijven (Albers, 2010).
Doe meer met Bas (2,5 – 6 jaar)	VVE-erkend. Gericht op de brede ontwikkeling en het verminderen/voorkomen van onderwijsachterstanden van kinderen. Voor kinderdagverblijven en de onderbouw van het basisonderwijs (Karsten, 2012).
Kaleidoscoop (2,5 – 6 jaar)	VVE-erkend en afgeleid van het Amerikaanse High/Scope programma. Gericht op voorkomen en verminderen van onderwijsachterstanden bij kinderen op kindercentra en groep 1 en 2 van het basisonderwijs door stimulering van de ontwikkelingsgebieden (Ince & Schonewille, 2016).
Kleine stapjes programma (0 – 6 jaar)	Het doel is om kinderen met een verstandelijke beperking in kleine stapjes vaardigheden aan te leren die kinderen tijdens een normale ontwikkeling ook leren. Het is niet aannemelijk dat deze interventie werkt bij kinderen met verschillende verstandelijke beperkingen (www.nji.nl, 2 december 2017).
Kleuterplein (4 – 6 jaar)	VVE-erkend. Het is een kleutermethode die het meest compleet is voor de instroomgroep, groep 1 en groep 2. Kleuterplein werkt met alle domeinen van het kleuteronderwijs, leerlijnen en lesdoelen (Simons, 2015).

Kleuteruniversiteit	Niet VVE-erkend. Ontwikkeld voor onderbouw leerkrachten van het regulier basisonderwijs (www.kleuteruniversiteit.nl , 2 december 2017).
Ko-totaal • Uk & Puk (0 – 4 jaar) • Puk & Ko (2 – 4 jaar) • Ik & Ko (4 – 6 jaar)	VVE-erkend. Gericht op kinderen met een taalachterstand. Naast taal en rekenen gericht op de sociaal-emotionele ontwikkeling en motoriek (Gielen, 2012). Ik & Ko blijkt effectief op een dagbehandelingsgroep van Youké voor kinderen met ASS (Kooijman, 2013).
Peuterplein (2 – 4 jaar)	VVE-erkend. Voor achterstandskinderen in kindercentra. Het bevat een doorlopende leerlijn naar de basisschool. De ontwikkelingsgebieden staan centraal (Simons, 2015).
Piramide (2 – 7 jaar)	VVE-erkend. Het is een educatieve aanpak met doorgaande lijnen van kindercentrum naar basisschool, waarbij alle ontwikkelingsgebieden geïntegreerd zijn. De effecten liggen vooral op cognitief gebied (op den Kamp, 2016). Blijkt effectief op een dagbehandelingsgroep van Youké voor kinderen met ASS (Kooijman, 2013).
Startblokken (0 – 8 jaar)	VVE-erkend. Gericht op kinderen in achterstandssituaties van een kindercentra. Bevat een doorgaande ontwikkelings- en leerlijn op cognitief, sociaal en emotioneel gebied (Dobber, 2014).
Thijs en Toetsie (4 – 8 jaar)	Ontwikkeld door de CED-Groep en het Nationale expertise centrum voor leerplanontwikkeling (SLO). Gericht op ZML leerlingen met de domeinen oriëntatie op ruimte, tijd, mens en samenleving, natuur en techniek (van der Laan & Cordang & Goudswaard & Jonkman, 2007).